

Iceland
Liechtenstein **Active**
Norway **citizens fund**

Realizacja projektu

Partner

Projekt finansowany przez Islandię, Liechtenstein i Norwegię
z Funduszy EOG i Funduszy Norweskich w ramach
Programu Aktywni Obywatele – Fundusz Regionalny

ZJAWISKO DZIADURZENIA Z PERSPEKTYWY OSÓB STARSZYCH

Komunikacja protekcjonalna

RAPORT BADAWCZY

LUTY 2024

ZJAWISKO DZIADURZENIA Z PERSPEKTYWY OSÓB STARSZYCH

Komunikacja protekcyjna

RAPORT BADAWCZY

Danuta Parlak

autorka raportu

Andrzej Machowski

analiza statystyczna wyników oraz koncepcja wykresów

Danuta Parlak, psycholog, członkini Komisji Ekspertów ds. Osób Starszych przy Rzeczniku Praw Obywatelskich, wykładowczyni akademicka. Jej zainteresowania naukowe obejmują: poznawcze i społeczne funkcjonowanie osób starszych, stereotypy, zjawisko ageizmu i dyskryminacji osób starszych, mowę i komunikację ludzi starszych. Obecnie prowadzi badania nad komunikacją elderspeak w polskim społeczeństwie.

Andrzej Machowski, doktor nauk humanistycznych w zakresie psychologii, autor licznych publikacji dotyczących metodologii badań społecznych i psychometrii, wieloletni wykładowca Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

SPIS TREŚCI

1.	ZJAWISKO DZIADURZENIA	5
2.	PODJĘTE BADANIA: ZJAWISKO DZIADURZENIE W SPOŁECZEŃSTWIE POLSKIM	7
2.1.	Metodologia badania	8
3.	SKALA SPOSTRZEGANEGO DZIADURZENIA	9
3.1.	Zakres występowania dziadurzenia	9
3.2.	Trzy formy doświadczania dziadurzenia	11
3.3.	Okoliczności zetknięcia się z dziadurzeniem	12
3.3.1.	Osobiście doświadczane dziadurzenie	14
3.3.2.	Bycie świadkiem dziadurzenia	15
4.	POSTAWY OSÓB STARSZYCH WOBEC DZIADURZENIA	18
4.1.	Ocena różnych przejawów dziadurzenia	18
4.2.	Doświadczanie dziadurzenia na poziomie emocjonalnym	25
4.3.	Nadawca dziadurzenia a akceptacja protekcyjnej komunikacji	29
4.4.	Percepcja dziadurzenia przez osoby starsze	30
5.	REAGOWANIE NA DZIADURZENIE	34
5.1.	Reagowanie versus brak reagowania	34
5.2.	Źródła trudności w potencjalnym reagowaniu osób starszych na dziadurzenie	38
5.3.	Czynniki ułatwiające potencjalne reagowanie na dziadurzenie	39
5.4.	Reagowanie w zależności od sposobu doświadczania dziadurzenia	41
6.	DZIADURZENIE A CZYNNIKI SOCJO-DEMOGRAFICZNE	42
6.1.	Wiek	44
6.2.	Wykształcenie	44
6.3.	Sytuacja rodzinna i miejsce zamieszkania	45
7.	PODSUMOWANIE	47
8.	KONKLUZJE	49

WSTĘP

Stowarzyszenie Forum 4 Czerwca problemem komunikacji protekcyjnej z osobami starszymi zajmuje się od 2019 roku. W 2020 roku rozpoczęliśmy pierwszy w Polsce, pilotażowy projekt edukacyjny przeciwdziałania zjawisku dziadurzenia. Spotykaliśmy się z różnymi reakcjami, ale większość naszych rozmówców z młodszych pokoleń próbowała zjawisko dziadurzenia bagatelizować twierdząc, że to „wydumany problem” albo, że jest to jakiś nowy przejaw ideologicznie motywowanej „poprawności językowej”.

Bo też ci, którzy w kontaktach z osobami starszymi dziadurzą, najczęściej nie zdają sobie sprawy, że zachowują się niewłaściwie. Cóż w tym złego – twierdzą – że widząc, jak osiemdziesięcioletnia sąsiadka z trudem wnosi po schodach ciężką torbę z zakupami, powiemy „niech babcia da tę torbę, ja ją zaniosę”.

Przykłady podobnych zachowań można by mnożyć. Bo też – co potwierdziło nasze pierwsze badanie przeprowadzone w 2021 i 2022 roku – dziadurzenie jest zjawiskiem powszechnym.

Dlatego tak ważny jest ten raport – ponieważ pokazuje on problem dziadurzenia z perspektywy osób starszych. Uświadamia, jak dalece osoby starsze nie akceptują takiej protekcyjnej komunikacji i z jak bardzo negatywnymi emocjami ją przyjmują. Ten raport to głos starszych pokoleń adresowany do młodszych z mocnym przesłaniem: „**Nie dziadurcie!**”

Mamy nadzieję, że przyczyni się on do zmiany postaw wobec osób starszych i sprawi, że dziadurzenie – tak dzisiaj powszechne – stanie się zachowaniem marginalnym i społecznie nieakceptowalnym.

Raport jest zwieńczeniem szerokich i pogłębionych badań, jakie zrealizowaliśmy w ramach projektu „Twoje słowa. Moja godność”. Ich przeprowadzenie nie byłoby możliwe bez wsparcia eksperckiego i społecznego – wolontariuszek i wolontariuszy oraz współpracujących z nami organizacji partnerskich, których listę zamieściliśmy na czwartej stronie okładki. Wszystkim osobom zaangażowanym w przeprowadzenie projektu badawczego składamy podziękowania.

Magdalena Małgorzata Skrzydlewska

Koordynatorka projektu „Twoje słowa. Moja godność”

1. ZJAWISKO DZIADURZENIA

Przedmiotem opracowania jest zjawisko dziadurzenia, czyli protekcyjna i umniejszająca osoby starsze komunikacja, która ma miejsce w ramach interakcji między młodszymi i starszymi osobami.

Określana jest również jako *baby talk*, ponieważ przypomina mowę, jaka jest używana w kontaktach z małymi dziećmi. Jednak dla podkreślenia, że jest to rodzaj komunikacji stosowany w relacjach nie z dziećmi, lecz z osobami z okresu późnej dorosłości, osobami starszymi, powstał termin *elderspeak*. Jest to typ mowy charakteryzujący się użyciem uproszczonego języka (w zakresie słownictwa oraz budowy zdań), stosowaniem formy „my” zamiast „ja”, i „ty” („pójdziemy” zamiast „pójdę/pójdiesz”), obecnością licznych zdrobnień oraz zwrotów, wskazujących na nieuzasadnioną poufałość wobec osób starszych: zwroty „babciu/ dziadku”, „kochanie, skarbie”, używanie formy „ty” wobec nieznanym osobom. Tego typu wypowiedziom towarzyszą również określone niewerbalne cechy mowy. Typowe jest wolniejsze tempo mówienia niż w kontaktach typu: dorosły - dorosły, podwyższony ton głosu oraz bardziej zróżnicowana intonacja przypominająca melodię mowy wobec dzieci¹.

Termin **dziadurzenie**, używany konsekwentnie w dalszym ciągu raportu pojawił się w wyniku konkursu Rzecznika Praw Obywatelskich jako propozycja polskiego odpowiednika terminu *elderspeak/baby talk*².

Rozstrzygnięcie konkursu przyniosło ze sobą dwa określenia: dziadurzenie – do stosowania w mowie potocznej, oraz gerantomowa – do stosowania w języku naukowym, publicystycznym. Posługiwanie się polskim sformułowaniem dziadurzenie może, jak się wydaje, nie tylko ułatwiać rozmowę o tym zjawisku z osobami starszymi, ale również sprzyjać rozpowszechnianiu wiedzy na ten temat w szerszym społecznym gronie – osób, które wchodzi w jakikolwiek relacje z ludźmi starszymi, a więc w zasadzie ze wszystkimi uczestnikami życia społecznego.

Jest to szczególnie ważne ze względu na często nieuświadomiane społecznie negatywne kon-

¹ Więcej na temat komunikacji *elderspeak*: <https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/D%20Parlak%20elderspeak%20do%20publikacji.pdf>

² <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/konkurs-na-odpowiednik-slowa-elderspeak-rozstrzygnięcie>

sekwencje stosowania tego typu komunikacji w kontakcie z osobami starszymi. Powtarzające się, regularne lub wielokrotne zetknięcie się osób starszych z dziadurzeniem wpływa negatywnie zarówno na ich funkcjonowanie psychiczne i społeczne jak i w zakresie sprawności poznawczej i sferze zdrowia³. Najistotniejsze konsekwencje obejmują:

- Negatywne postrzeganie samego siebie przez osoby starsze
- Obniżona samoocena u osób starszych, poczucie mniejszej wartości
- Poczucie utraty osobistej kontroli lub zmniejszonej kontroli nad własnym życiem
- Poczucie zależności od otoczenia, zjawisko wyuczzonej bezradności
- Obniżenie funkcjonowania w zakresie sprawności poznawczej, intelektualnej
- Mniejsze zaufanie do własnych kompetencji komunikacyjnych
- Akceptacja przez osoby starsze negatywnych stereotypowych treści przekazywanych w sposobie komunikowania
- Zmniejszenie liczby relacji społecznych, wycofywanie się z życia społecznego (samowykluczenie)
- Chociaż dziadurzenie jest sposobem komunikacji akceptowanym przez niektóre osoby starsze, z reguły odbierane jest jako protekcyjny i deprecjonujący styl mowy zarówno przez same osoby starsze jak i obserwatorów tego zjawiska z ich otoczenia społecznego.

Nadal jednak wiele osób młodych i w okresie średniej dorosłości nie tylko posługuje się mową typu dziadurzenie w interakcjach z osobami starszymi, ale również uzasadnia jej stosowanie jako wyraz opiekuńczości i troski wobec osób starszych. Dotyczy to zarazem [1] aspektu emocjonalnego – okazywanie bliskości i wsparcia, jak i [2] praktycznego aspektu relacji – dziadurzenie, jako uproszczona komunikacja, z założenia ma ułatwić starszemu odbiorcy zrozumienie przekazu, co potwierdza postrzeganie osoby starszej jako mniej kompetentnej poznawczo i/lub komunikacyjnie.

---

³ Patrz: <https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/D%20Parlak%20elderspeak%20do%20publikacji.pdf>

2. PODJĘTE BADANIA: ZJAWISKO DZIADURZENIA W SPOŁECZEŃSTWIE POLSKIM

Zaprojektowane badanie miało dwa główne cele. Pierwszym celem było ustalenie istniejącego stanu rzeczy w zakresie występowania dziadurzenia w międzypokoleniowych relacjach. Celem drugim było poznanie postaw osób starszych wobec tego typu komunikacji. W szczególności badanie miało odpowiedzieć na następujące pytania:

1) w zakresie zdiagnozowania skali dziadurzenia w polskim społeczeństwie:

Jaki odsetek osób w wieku 60 lat i więcej spotyka się z tego typu komunikacją? Z jakimi przejawami dziadurzenia spotykają się osoby starsze? W jakich miejscach i sytuacjach tego typu komunikacja ma miejsce?

2) w zakresie postrzegania przejawów dziadurzenia przez osoby w wieku 60 lat i więcej:

Jakie są opinie osób starszych na temat używania dziadurzenia w relacjach z nimi? Co czują spotykając się z tym sposobem komunikacji? Jakie formy protekcyjnej komunikacji wzbudzają negatywne emocje osób starszych i są odczuwane przez nie jako najbardziej dotkliwe w społecznych relacjach?

3) w zakresie radzenia sobie przez osoby w wieku 60 lat i więcej ze zjawiskiem dziadurzenia:

Czy i w jaki sposób osoby starsze reagują na dziadurzenie? Jakie rozwiązania w tym zakresie preferują? Na jakie bariery napotykają? Jakich działań oczekują ze strony społeczeństwa?

Przy planowaniu jak i realizacji postępowania badawczego nadrzędna była perspektywa samych osób starszych, jako grupy której zjawisko dziadurzenia dotyczy i dotyka w najbardziej bezpośredni sposób.

2.1. Metodologia badania

Opis metod, technik, narzędzi

Dla potrzeb badawczych skonstruowany został autorski kwestionariusz ankiety (Danuta Parlak) obejmujący zestaw pytań, dotyczących podjętej problematyki badawczej. Pytano o to, czy i w jakich okolicznościach osoby badane zetknęły się bezpośrednio lub pośrednio (były adresatami, świadkami lub ktoś im o tym opowiadał) z różnymi przejawami komunikacji typu dziadurzenie w relacjach społecznych. Pytania dotyczyły również tego, jakie postawy i odczucia mają badani stykając się z dziadurzeniem. Kolejna grupa pytań dotyczyła reakcji (lub jej braku) na przejawy dziadurzenia. Pojawiają się pytania o powody braku reakcji osób starszych wobec przejawów dziadurzenia.

Kwestionariusz zawiera pytania wielokrotnego i pojedynczego wyboru, pytania półotwarte (w których osoby badane mogą dodać własną odpowiedź) oraz pytania metryczkowe (niezbędne dane).

Grupa badana (charakterystyka)

Badanie zostało przeprowadzone w okresie od maja 2023 do października 2023 roku, na terenach województwa łódzkiego i podlaskiego, czyli obszarów objętych działaniami projektu „Twoje słowa, moja godność”. Badanie przeprowadzone z zachowaniem warunku anonimowości obejmowało osoby biorące udział w warsztatach i innych działaniach związanych z projektem oraz osoby starsze nie uczestniczące w działaniach projektu, ale mieszkające na wskazanym obszarze.

Dobór próby był celowy. Badanymi były osoby w okresie późnej dorosłości, które miały 60 lat i więcej - zgodnie z definicją WHO (Światowej Organizacji Zdrowia), według której przekroczenie granicy 60 roku życia wyznacza początek okresu starości. Średnia wieku wynosiła 72,7 (rozpiętość wieku: 60-91 lat). Byli to mieszkańcy wsi, małych miejscowości oraz miast, o zróżnicowanym poziomie wykształcenia, w większości kobiety (por. tabela 1). Analizie poddano 180 kwestionariuszy.

Tabela 1:
Charakterystyka demograficzna przebadanej grupy (n=180; dane w proc.)

PŁEĆ		WIEK		WYKSZTAŁCENIE				Z KIM MIESZKA			GDZIE MIESZKA			
mężczyźni	kobiety	61-72 lata	73-91 lat	podstawowe	zasadnicze zawodowe	średnie	wyższe	samotnie	z mężem / żoną	w rodzinie wielopokoleniowej	wieś	m. do 20 tys.	m. 20-100 tys.	m. pow. 100 tys.
16,1	83,9	53,3	46,7	18,9	21,1	39,4	20,6	52,3	23,3	24,4	44,4	36,7	13,3	5,6

3. SKALA SPOSTRZEGANEGO DZIADURZENIA

3.1. Zakres występowania dziadurzenia

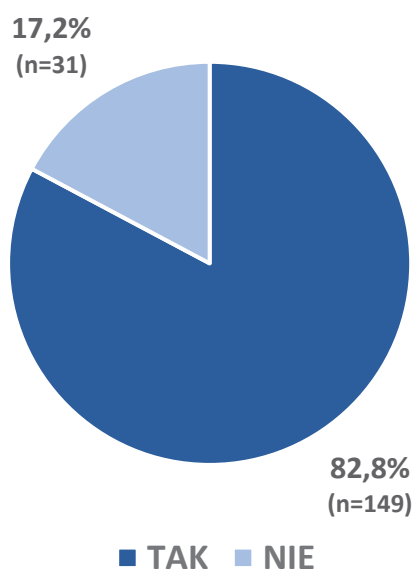
Dla ustalenia zakresu występowania dziadurzenia badanych pytano, czy zetknęli się z przejawami tego typu komunikacji w jakiegokolwiek formie: 1.) byli osobiście adresatami dziadurzenia, 2.) byli świadkami, gdy inna osoba starsza została potraktowana w ten sposób lub 3). słyszeli o takich sytuacjach. W tym celu zastosowano dwa pytania. Pierwsze odnosiło się do werbalnych cech charakterystycznych dla wypowiedzi typu dziadurzenie, czyli m.in. używania liczby mnogiej zamiast pojedynczej lub stosowania licznych zdrobnień (typowe zwroty: „czy chcemy pójść na spacer” zamiast „czy chce pani/pan pójść na spacer”; „nadal boli nas kolanko” zamiast „nadal boli panią/pana kolano”)

Pytanie drugie podawało przykłady niewerbalnych zachowań, często towarzyszących słownym wypowiedziom o charakterze protekcyjnym, takich jak okazywanie przez rozmówcę zniecierpliwienia podczas wypowiedzi osoby starszej, przerywanie jej i kończenie wypowiedzi za nią.

Zdecydowana większość badanych, blisko 83 proc., zadeklarowała, że zetknęła się z dziadurzeniem w jakiegokolwiek formie, czyli odpowiedź dotyczyła kategorii „osobiście”, „świadek” lub „ze słyszenia”. Mniej niż jedna piąta badanych (17,2 proc.) stwierdziła, że w żadnej formie nie miała kontaktu z komunikacją typu dziadurzenie.

Można więc uznać, że zjawisko dziadurzenia stanowi istotny aspekt społecznej komunikacji z osobami starszymi, przynajmniej w odniesieniu do badanej grupy, skoro ponad 80 % badanych miało z nim kontakt w ramach swoich relacji.

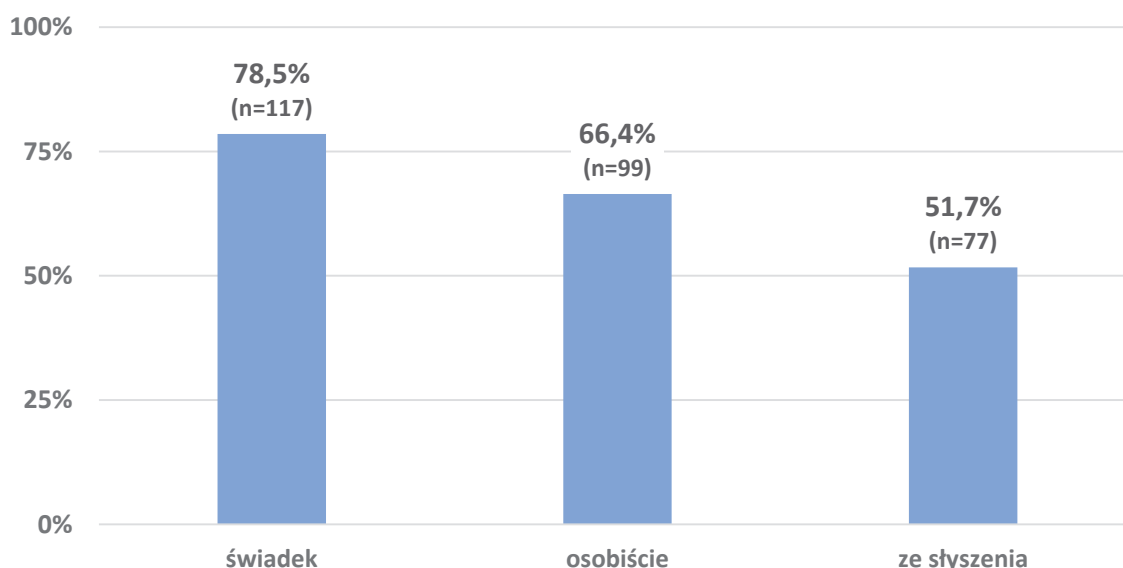
Wykres 1:
Odsetek osób deklarujących, że zetknęło się z dziadurzeniem bądź osobiście, bądź jako świadek, bądź ze słyszenia

3.2. Trzy formy doświadczania dziadurzenia

Jeśli chodzi o wyróżnione wcześniej **trzy formy doświadczania dziadurzenia**: „osobiście”, jako „świadek” lub „ze słyszenia”, osoby badane częściej wskazywały na występowanie w roli świadka takich wypowiedzi wobec innej osoby starszej (blisko 80 proc. odpowiedzi) niż doświadczania ich osobiście w sytuacjach społecznych. Osobiście doświadczyło dziadurzenia ponad 66 proc. badanych, przy odniesieniu do grupy 149 osób, które zetknęły się z dziadurzeniem, co stanowi jednocześnie ponad połowę (55 proc.) wszystkich badanych osób (180). Co druga badana osoba (51,7 proc.) zetknęła się z dziadurzeniem poprzez relację innych („ze słyszenia”).

Wykres 2:
Odsetek osób deklarujących, że zetknęło się z dziadurzeniem w formie:
(1) osobiście, (2) jako świadek, (3) ze słyszenia

Uwaga: procenty nie sumują się do 100 proc., gdyż osoby badane mogły wskazać jedną, dwie lub trzy kategorie

3.3. Okoliczności zetknięcia się z dziadurzeniem

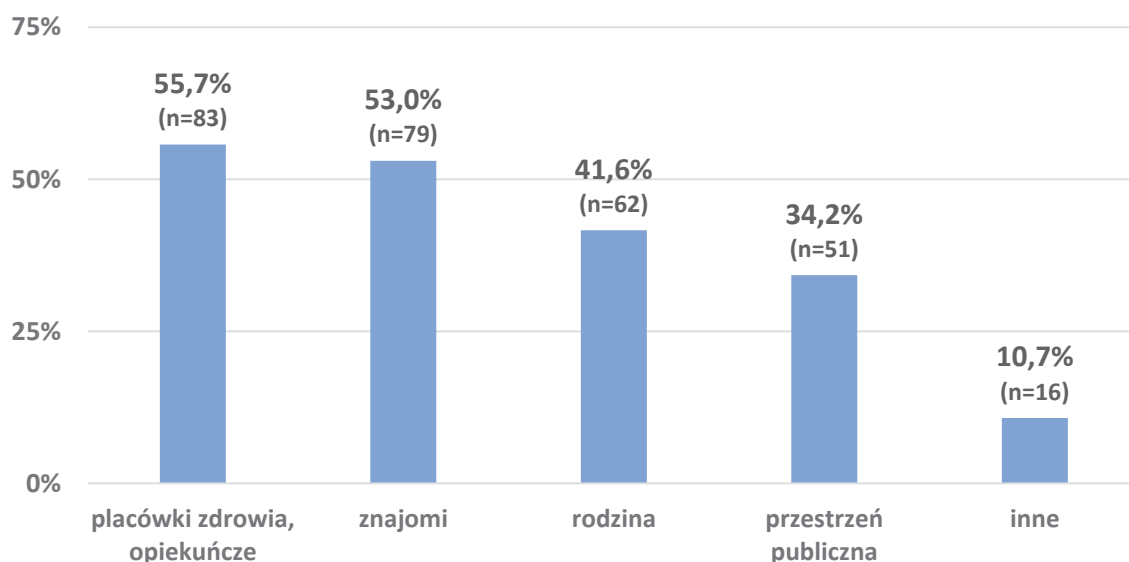
Kolejnym badanym zagadnieniem były **okoliczności zetknięcia się z dziadurzeniem**, czyli miejsca i środowiska, w których dochodzi do przejawów dziadurzenia wobec osób starszych.

Osoby badane wskazywały najczęściej na instytucje, czyli placówki zdrowotne oraz opiekuńcze – blisko 56 proc. ze 149 osób, które deklarowały jakiegokolwiek zetknięcie się z komunikacją protekcyjną.

Ponad połowa osób starszych (53 proc.) spotkała się z przejawami dziadurzenia ze strony znajomych lub sąsiadów, a prawie 42 proc. badanych relacjonowało tego typu zachowania w środowisku rodzinnym.

Warto zwrócić uwagę również na kolejną kategorię: przestrzeń publiczną, w której dochodzi do kontaktów społecznych pomiędzy ludźmi zupełnie obcymi lub takimi, którzy znają się słabo, a której przykładami w kwestionariuszowym pytaniu były urzędy, poczty, sklepy. 34 proc. badanych wskazało, że są to miejsca, w których osoby starsze również doświadczają dziadurzenia. Jednocześnie analiza uzyskanych odpowiedzi w kategorii „inne” - czyli zgłaszanych dodatkowo przez osoby badane, ujawnia interesujący fakt. Odpowiedzi badanych: autobus (1x), ulica (5x), wczasy (1x), środowisko ludzi młodych (1x), świetlica środowiskowa (1x), odnoszą się głównie do „przestrzeni publicznej”, a więc można uznać, że stanowią raczej uzupełnienie tej kategorii. To z kolei sugeruje, że możemy całościowo potraktować w tym zestawieniu obie kategorie „przestrzeń publiczna” i „inne”, co podwyższa odsetek odpowiedzi do 44,9 proc. Tym samym sfera komunikacji w miejscach publicznych, w której osoby starsze kontaktują się z nieznanymi/ mało znanymi członkami społeczności, staje się bardziej znacząca jako miejsce generujące przejawy dziadurzenia (przyjmuje nieznacznie wyższą wartość liczbową niż kategoria „rodzina”).

Wykres 3:
Okoliczności, w których osoby badane zetknęły się z dziadurzeniem (niezależnie, czy „osobiście” czy „jako świadek” czy „ze słyszenia”)

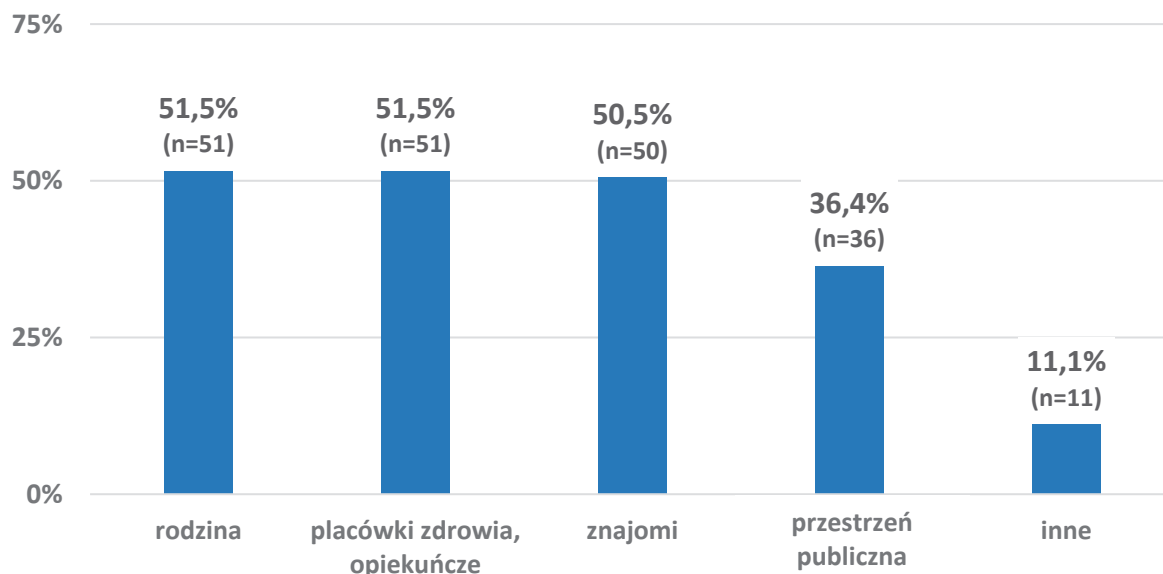
Uwaga: procenty nie sumują się do 100 proc., gdyż osoby badane mogły wskazać od jednej do pięciu kategorii

3.3.1. Osobiście doświadczane dziadurzenie

Analiza sytuacji **osobiście doświadczanego dziadurzenia** ujawnia nieco inny rozkład odpowiedzi. Wśród 99 osób, które doświadczyły dziadurzenia osobiście, badani najczęściej wskazują na środowisko rodzinne (51,5 proc.) ex aequo z „instytucjami medycznymi i opiekuńczymi”; prawie tyle samo wskazuje „znajomych” (50,5 proc.). Te trzy kategorie wydają się w niemal równym stopniu stanowić źródła protekcyjnej komunikacji w oczach badanych osób starszych.

Wykres 4:

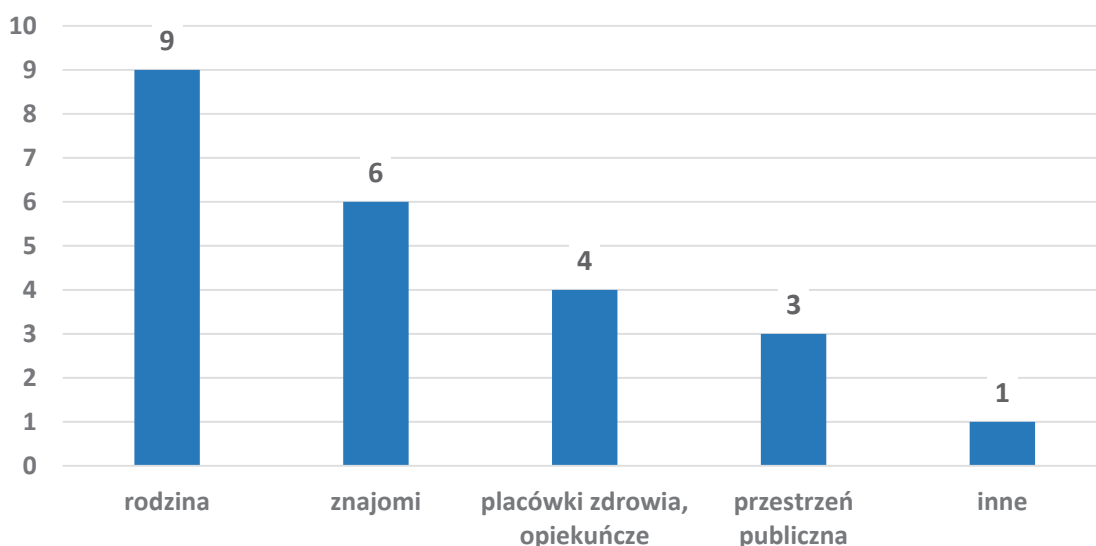
Okoliczności zaistnienia dziadurzenia wskazane przez osoby (n=99), które osobiście doświadczyły dziadurzenia (niezależnie od tego, że część z nich była także świadkiem dziadurzenia lub słyszała o takich zachowaniach)

Uwaga: procenty nie sumują się do 100 proc., gdyż osoby badane mogły wskazać od jednej do pięciu kategorii

Wśród 15 osób, które deklarują wyłącznie osobiste doświadczenie dziadurzenia (były adresatami/ odbiorcami dziadurzenia, ale nie były świadkami, ani nie słyszały o dziadurzeniu, które spotyka innych) – najczęściej źródłem komunikatów protekcyjnych jest rodzina (wskazało na nią 9 z 15 osób) oraz środowisko znajomych (wskazało 6 osób).

Wykres 5:
Okoliczności zaistnienia dziadurzenia wskazane przez 15 osób, które doświadczyły dziadurzenia *wyłącznie* osobiście

Uwaga: osoby badane mogły wskazać od jednej do pięciu kategorii

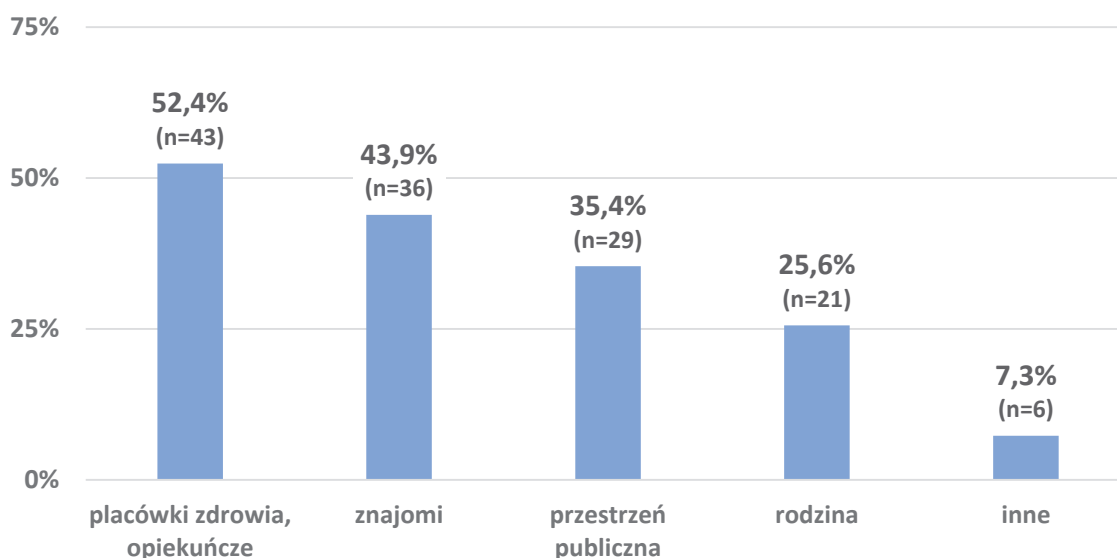
3.3.2. Bycie świadkiem dziadurzenia

Bycie świadkiem dziadurzenia stanowi istotny element komunikacji protekcyjnej. Wprawdzie sama osoba starsza nie jest w tej sytuacji bezpośrednim adresatem komunikatów typu dziadurzenie, jednak mają one wpływ również na nią – jednostka poznaje taki sposób traktowania ludzi starszych przez społeczeństwo, z którym być może dotąd nie spotkała się osobiście, ale który potencjalnie może być jej doświadczeniem w przyszłości. Dodatkowo ma również możliwość poznania ewentualnych reakcji - samej osoby starszej lub innych z otoczenia – na ten sposób komunikacji, co może posłużyć jej jako ewentualny model zachowań.

Osoby starsze w roli świadka – bez względu na to, czy były wyłącznie świadkami (wykres 7), czy doświadczyły również innych form dziadurzenia (wykres 6) – obserwowały przejawy dziadurzenia przede wszystkim w obszarze instytucji medycznych/ opiekuńczych; połowa (lub ponad połowa) wskazań dotyczyła tego środowiska. Drugi istotny obszar – około 40 proc. wskazań – to środowisko znajomych. Trzeci obszar co do liczebności wskazań to „przestrzeń publiczna”, czyli urzędy, sklepy i inne. Warto przy tym zauważyć, że wskazała ten obszar ponad jedna trzecia osób (35,4 proc.), które zetknęły się z różnymi formami dziadurzenia (wykres 6).

Wykres 6:

Okoliczności zaistnienia dziadurzenia wskazane przez osoby (n=82), które były świadkami dziadurzenia (niezależnie od tego, że część z nich doświadczyła dziadurzenia osobiście lub słyszała o takich zachowaniach)

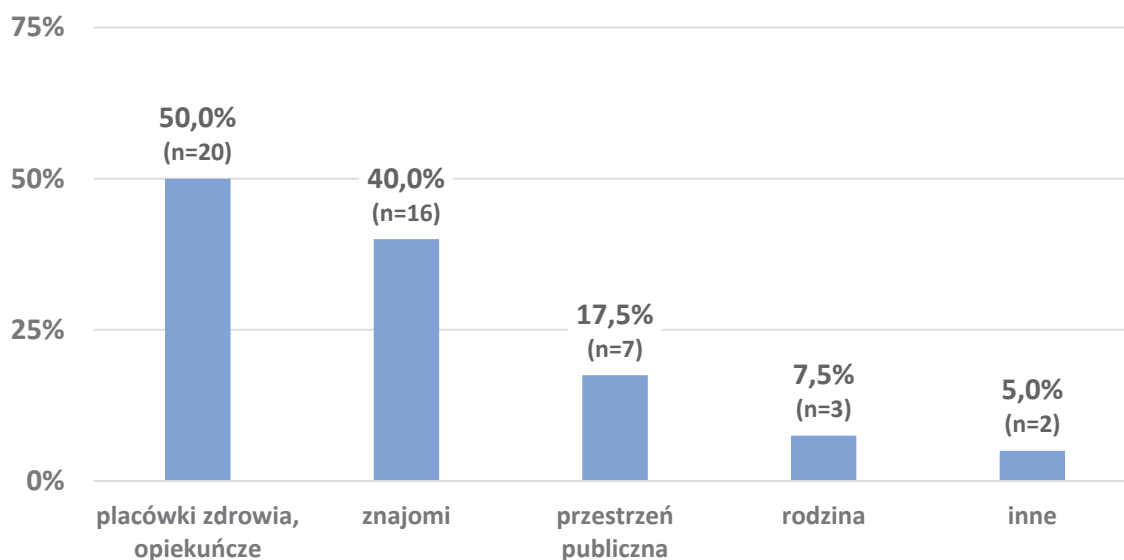

Uwaga: procenty nie sumują się do 100 proc., gdyż osoby badane mogły wskazać od jednej do pięciu kategorii

Wykres 7:

Okoliczności zaistnienia dziadurzenia wskazane przez osoby (n=40), które zetknęły się z dziadurzeniem *wyłącznie* jako świadek

Wskazania tych trzech obszarów, wydają się w pewien sposób naturalne – łatwiej dostępne do zauważenia dla świadka/obserwatora są przejawy dziadurzenia mające miejsce w ramach instytucji (przestrzeni formalnych kontaktów), „przestrzeni publicznej” i wśród znajomych, niż zachowania w ramach relacji rodzinnych innych ludzi starszych. Jednak wykres 6 ujawnia znaczącą liczbę zachowań typu dziadurzenie w obszarze formalnych relacji społecznych, odbywających się w miejscach publicznych. Jeśli potraktujemy łącznie te dwie kategorie: „instytucje medyczne/ opiekuńcze” oraz „przestrzeń publiczna: urząd, poczta etc.”, otrzymujemy blisko 88% wskazań dotyczących obecności komunikatów typu dziadurzenie, kierowanych do osób starszych, co można wyjaśnić w dwojaki sposób. Albo jest to znaczące źródło komunikatów typu dziadurzenie, albo – takie zachowania szczególnie przyciągają uwagę postronnych obserwatorów, innych osób starszych.

4. POSTAWY OSÓB STARSZYCH WOBEC DZIADURZENIA

Kolejny obszar badawczy dotyczy postaw osób starszych wobec komunikacji protekcyjnej, której są adresatami lub świadkami. Uwzględniono zarówno aspekt poznawczy, czyli percepcję i ocenę dziadurzenia, sądy i opinie osób starszych, jak i aspekt emocjonalny - emocje i uczucia, jakie ten sposób komunikacji wzbudza w osobach starszych.

4.1. Ocena różnych przejawów dziadurzenia

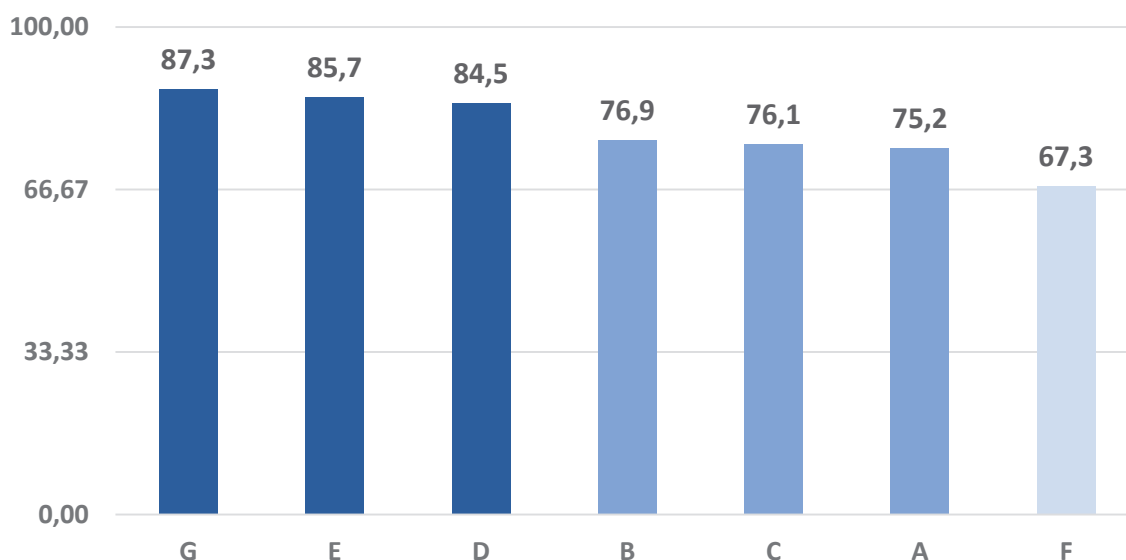
Osoby starsze pytano, które z zachowań komunikacyjnych charakterystycznych dla dziadurzenia przeszkadzają im, a które mogą zaakceptować. Badanych poproszono o ustosunkowanie się do 7 przejawów protekcyjnej komunikacji:

- A. Mówienie do nieznanymi osób starszych „babciu” / „dziadku”, „kochanie”, „ty” – zamiast używania zwrotu „pani” lub „pan”
- B. Używanie wielu zdrobnień np. „Kochaniutka, znów kaszelek? A syropek zażywamy?”
- C. Mówienie „my” zamiast zwracania się bezpośrednio do osoby starszej, na przykład: „smakował nam obiadek?” zamiast „czy smakował pani/panu obiad?” lub „jakie mamy dziś ciśnienie?” zamiast „jakie ma pani/pan dziś ciśnienie?”
- D. Bezosobowe zwracanie się do osób starszych, na przykład „niech podejdzie do okienka”, „usiądzie tutaj i poczeka”
- E. Mówienie do osoby starszej tonem jak do dziecka (podwyższony ton głosu)
- F. Używanie w wypowiedzi kierowanej do osoby starszej prostych słów i uproszczonych zdań
- G. Uśmiechy rozmówców podczas wypowiedzi osoby starszej wyrażające drwinę/kpinę lub politowanie; wzdychanie, gdy osoba starsza mówi

Badani mogli wyrazić swoją postawę poprzez wybór jednej z czterech odpowiedzi (tworzących skalę 0-100 pkt): dany przejaw „zdecydowanie mi nie przeszkadza” (0 pkt), „raczej mi nie przeszkadza” (33,33 pkt), „raczej mi przeszkadza” (66,67 pkt), „zdecydowanie mi przeszkadza” (100 pkt).

Wykres 8:

Na ile dany przejaw dziadurzenia przeszkadza („zdecydowanie nie przeszkadza” – 0 pkt; „raczej nie przeszkadza” – 33,33 pkt; „raczej przeszkadza” – 66,67 pkt; „zdecydowanie przeszkadza” – 100 pkt): średnie wartości dla całej przebadanej grupy (n=180)

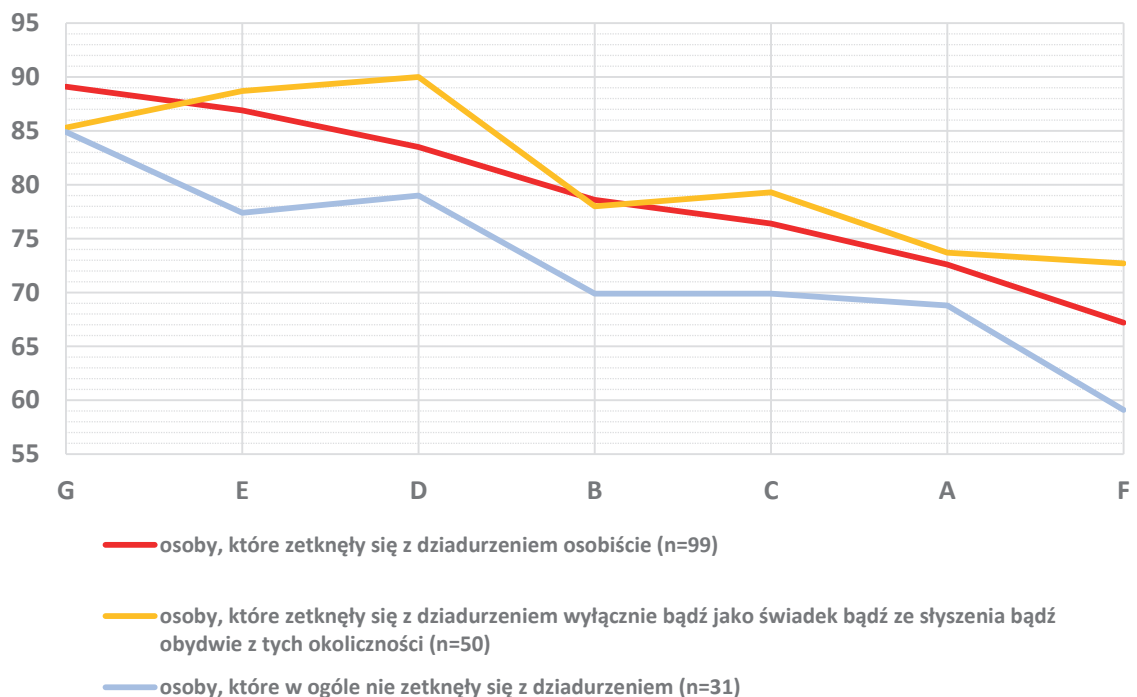
Jak wynika z analizy odpowiedzi respondentów, wśród różnych przejawów dziadurzenia, trzy oceniane były jako najbardziej dotkliwe w społecznych relacjach: G, E i D. Dwa z nich (G oraz E) odnoszą się do zachowań niewerbalnych (sposób mówienia, mimika), co podkreśla znaczenia tego aspektu dziadurzenia (często niedocenianego przez rozmówców osób starszych) i potwierdza, znane z wcześniejszych badań ustalenia, że osoby starsze wykazują dużą wrażliwość właśnie na niewerbalne aspekty komunikacji protekcyjnej. Zachowanie typu D („bezosobowe zwracanie się do osób starszych”) narusza ogólnie przyjęte w języku i społeczeństwie polskim zasady grzeczności i uprzejmości w komunikacji, zwłaszcza w odniesieniu do osób w okresie późnej dorosłości. Z kolei za najmniej przeszkadzające

(średnia wartość punktowa odpowiada odpowiedzi „raczej mi przeszkadza”) badani uznali przejaw dziadurzenia typu F („używanie w wypowiedzi kierowanej do osoby starszej prostych słów i uproszczonych zdań”).

Analiza wyników wskazuje, że generalnie dziadurzenie bardziej przeszkadza tym, którzy mieli z nim jakikolwiek kontakt (odbiorca, świadek, ze słyszenia) w porównaniu z tymi, którzy się z nim w ogóle nie zetknęli, chociaż większość odpowiedzi przyjmowała wartości między „raczej mi przeszkadza (66,7pkt) a „zdecydowanie mi przeszkadza” (100,0 pkt).

Wykres 9:

Na ile dany przejaw dziadurzenia przeszkadza (punktacja – por. wykres 8)
Porównanie średnich wartości w grupach wyróżnionych ze względu na różny kontakt z dziadurzeniem

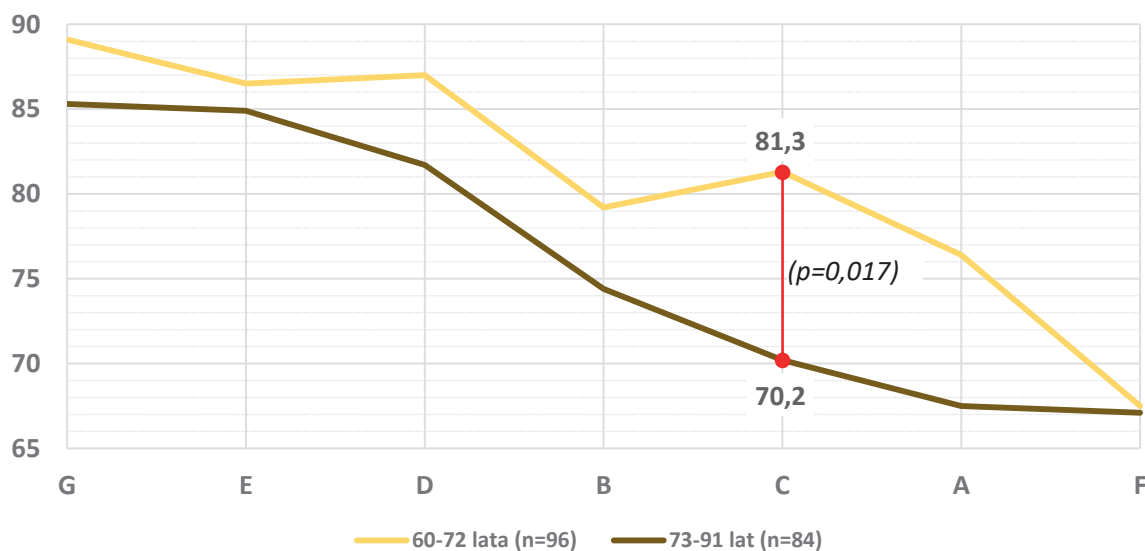
PROJEKT REALIZUJĄ

Analiza zależności pomiędzy oceną przez osoby starsze różnych przejawów dziadurzenia a wiekiem i wykształceniem w badanej grupie wykazuje, że **wykształcenie** (w większym stopniu) i **wiek** (w nieco mniejszym stopniu) mają związek z tym, które zachowania komunikacyjne i w jakim stopniu przeszkadzają badanym osobom.

Generalnie można stwierdzić, że wszystkie oceniane przejawy dziadurzenia bardziej przeszkadzają respondentom z młodszej grupy wiekowej (60 -72 lata) i lepiej wykształconym (średnie lub wyższe). Jednak tylko jedna różnica jest istotna statystycznie w przypadku badanych młodszych oraz bardziej zaawansowanych wiekiem. Dotyczy ona kategorii C: "Mówienie „my” zamiast zwracania się bezpośrednio do osoby starszej, na przykład: „jaki mamy dziś ciśnienie?” zamiast „jaki ma pani/pan dziś ciśnienie?” Taki sposób zwracania się do osób starszych (typowy dla dziadurzenia) jest znacznie bardziej negatywnie oceniany przez osoby z młodszej grupy wiekowej.

Wykres 10:

Na ile dany przejaw dziadurzenia przeszkadza (punktacja – por. wykres 8).
Porównanie średnich wartości w grupach wyróżnionych ze względu na wiek
(60-72 lata vs 73-91 lat)

● Różnica istotna statystycznie (w nawiasie: poziom istotności; test dwustronny)

PROJEKT REALIZUJĄ

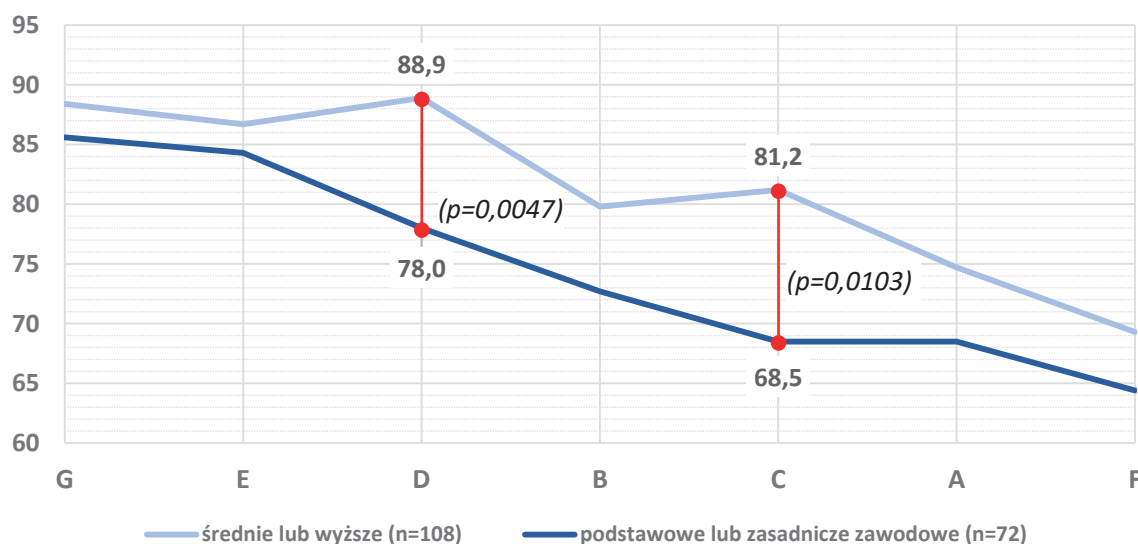
Z kolei, jeśli chodzi o poziom wykształcenia, można wskazać na dwie różnice istotne statystycznie – kategorie C i D. Zarówno mówienie “my” (C) jak i bezosobowy sposób zwracania się do osoby starszej: “niech usiądzie” (D), znacznie bardziej przeszkadzają osobom z wykształceniem wyższym lub średnim niż badanym z wykształceniem podstawowym lub zasadniczym zawodowym.

Wykres 11:

Na ile dany przejaw dziadurzenia przeszkadza (punkcja – por. wykres 8).

Porównanie średnich wartości w grupach wyróżnionych ze względu na wykształcenie

(wykształcenie podstawowe lub zasadnicze zawodowe vs wykształcenie średnie lub wyższe)

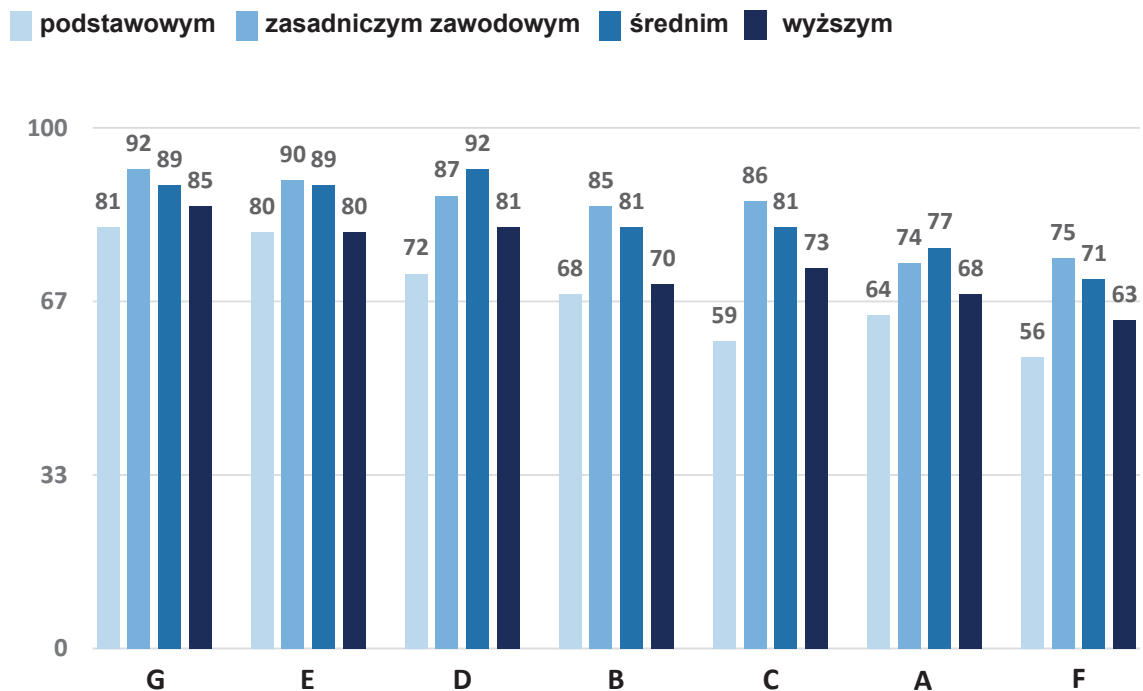
● Różnice istotne statystycznie (w nawiasach: poziom istotności; test dwustronny)

Jak się wydaje, prawdopodobnie osoby lepiej wykształcone przywiązują większą wagę do obowiązujących w społeczeństwie grzecznościowych form językowych, które są również nośnikami okazywania szacunku i uznania statusu społecznego.

Trochę inny obraz zależności widzimy, gdy zamiast dychotomicznego podziału ze względu na wykształcenie (podstawowe plus zasadnicze zawodowe vs średnie plus wyższe) uwzględnimy cztery kategorie wykształcenia: podstawowe, zasadnicze zawodowe, średnie i wyższe.

Wykres 12:

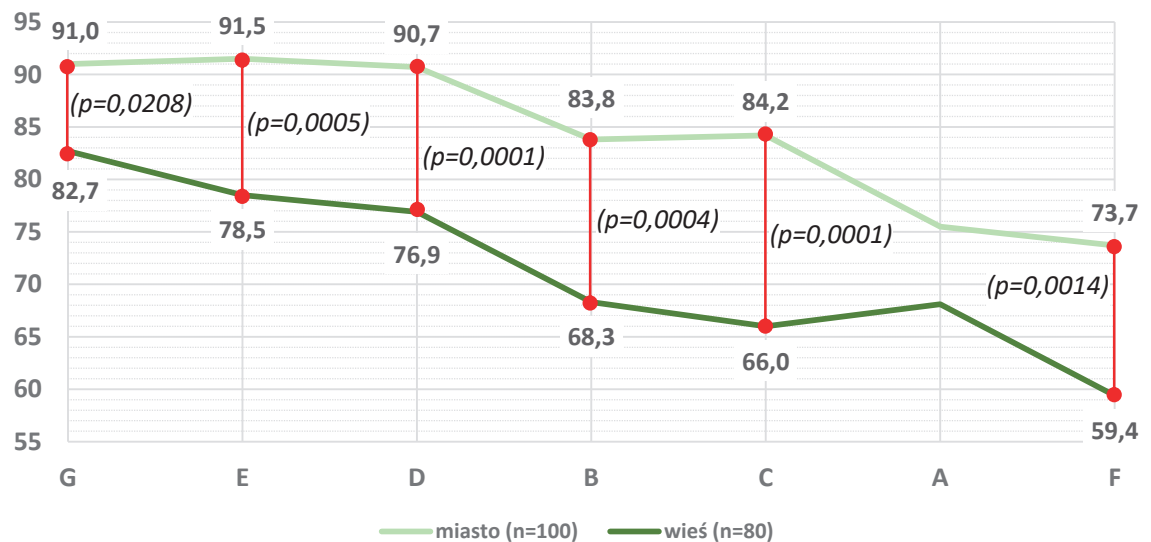
**Na ile dany przejaw dziadurzenia przeszkadza (punkcja – por. wykres 8).
Porównanie średnich wartości u osób z wykształceniem:**

Różne przejawy (werbalne oraz niewerbalne) dziadurzenia najbardziej przeszkadzają osobom ze środka skali poziomu wykształcenia – z wykształceniem zasadniczym zawodowym i średnim. Mniej przeszkadzają (choć nadal przeszkadzają: wszystkie średnie powyżej 50 pkt) osobom „brzegowym” – z wykształceniem podstawowym i wyższym.

Największe i istotne statystycznie różnice występują między mieszkańcami wsi a mieszkańcami miast. Tych pierwszych – jeśli chodzi o ocenę siedmiu przejawów dziadurzenia na skali od 0 („zdecydowanie mi nie przeszkadza”) do 100 pkt („zdecydowanie mi przeszkadza”) – charakteryzuje średnia wynosząca 71,4 pkt; u tych drugich jest ona o aż 12,9 pkt wyższa (84,3 pkt).

Wykres 13:
Na ile dany przejaw dziadurzenia przeszkadza (punkcja – por. wykres 8).
Porównanie średnich wartości w grupach wyróżnionych ze względu na miejsce zamieszkania
(mieszkańcy wsi vs mieszkańcy miast)

● Różnice istotne statystycznie (w nawiasach: poziom istotności; test dwustronny)

Z jednej strony można te różnice wyjaśnić odwołując się do zróżnicowanego poziomu wykształcenia: osoby badane mieszkające w miastach mają za sobą średnio 12,7 lat nauki, a mieszkające na wsi 11,3 lata (różnica ta jest istotna statystycznie: $p = 0,0017$; test dwustronny). Ale istotniejsza jest tu struktura wykształcenia: osoby z wykształceniem podstawowym (a – jak pokazuje to wykres 10 – podchodzą one najmniej krytycznie do różnych przejawów dziadurzenia) stanowią aż 35 proc. uczestniczą-

cych w badaniu mieszkańców wsi, a wraz z osobami z wykształceniem wyższym (druga w kolejności grupa o ocenach najmniej krytycznych) – blisko 54 proc. W przypadku uczestniczących w badaniu mieszkańców miast te odsetki to, odpowiednio, 6 i 28 proc.

Z drugiej jednak strony trzeba zauważyć, że średnia wartość na skali od 0 („zdecydowanie mi nie przeszkadza”) do 100 pkt („zdecydowanie mi przeszkadza”) w odniesieniu do siedmiu przejawów dziadurzenia jest w przypadku trzech kategorii wykształcenia wyższa u mieszkańców miast niż mieszkańców wsi:

- wykształcenie podstawowe: miasto – 77,8 pkt; wieś – 66,6 pkt
- wykształcenie zasadnicze zawodowe: miasto – 88,5 pkt; wieś – 80,0 pkt;
- wykształcenie średnie: miasto – 82,8 pkt; wieś – 82,4 pkt.

Jedynie w przypadku wykształcenie wyższego jest odwrotnie: miasto – 69,8 pkt; wieś – 81,0 pkt.

Być może zatem tym, co różnicuje mieszkańców miast i wsi, jest specyficzna mentalność, i większe przyzwolenie mieszkańców wsi na zachowania komunikacyjne i towarzyszące im niewerbalne sygnały, które nie są interpretowane wyłącznie jako przejawy dziadurzenia – niektóre z nich mogą występować w komunikacji dorosły-dorosły w środowisku wiejskim. Jak się wydaje, kwestia ta wymaga namysłu i być może podjęcia w przyszłości dodatkowych badań w celu wyjaśnienia zaobserwowanych zależności.

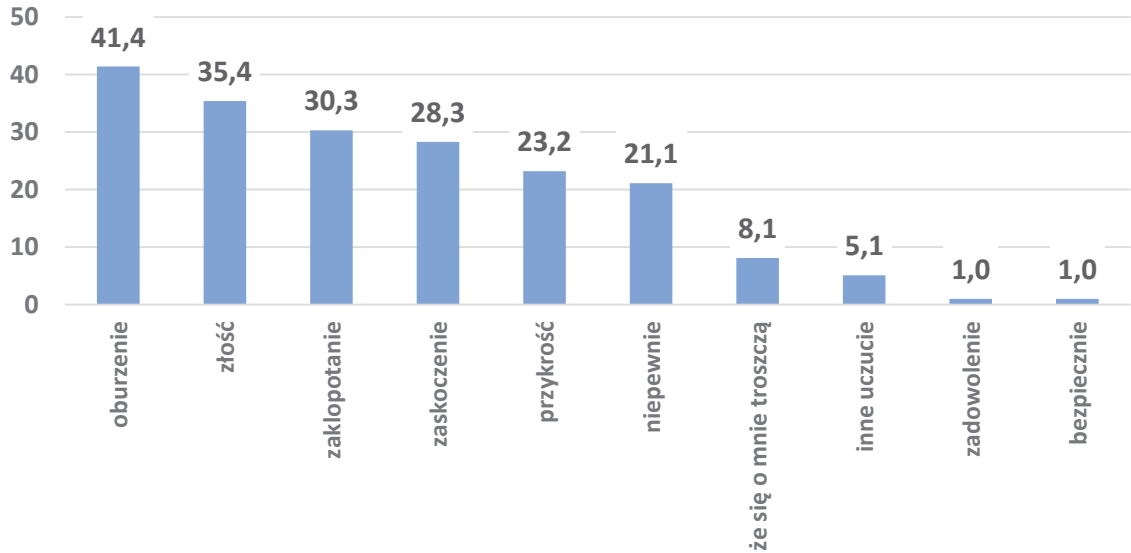
4.2. Doświadczanie dziadurzenia na poziomie emocjonalnym

W kolejnej części ankiety osoby badane zapytano, co odczuwają, gdy stykają się z dziadurzeniem. Badani mogli wskazać na więcej niż jedną kategorię, ich zadaniem był wybór tych, które najlepiej odzwierciedlają ich przeżycia w tej sytuacji.

Wykres 14:

Co odczuwam lub jak się czuję doświadczając dziadurzenia.

Odsetek wskazań u osób, które osobiście doświadczyły dziadurzenia (n=99)

Uwaga: osoby badane mogły wskazać dowolną liczbę kategorii z listy 10 kategorii

Analiza wykazała, że wśród osób, które osobiście doświadczają dziadurzenia dominują emocje o zabarwieniu negatywnym; badani odczuwali przede wszystkim oburzenie – 41,4 proc. oraz złość – 35,4 proc. Niemal jedna trzecia badanych (30,3 proc.) wskazywała na odczuwanie zakłopotania. Respondenci relacjonowali również pojawienie się w takiej sytuacji zaskoczenia (28,3 proc.) i uczucia przykrości (23,2 proc.). Podobnie analiza odpowiedzi zgłoszonych dodatkowo przez osoby badane w kategorii „inne” potwierdza, że takie zachowania komunikacyjne wywołują w nich raczej negatywne emocje – poczucie lekceważenia (2x), poczucie, „że jest się osobą mało ważną” (1x), oraz obojętność (1x).

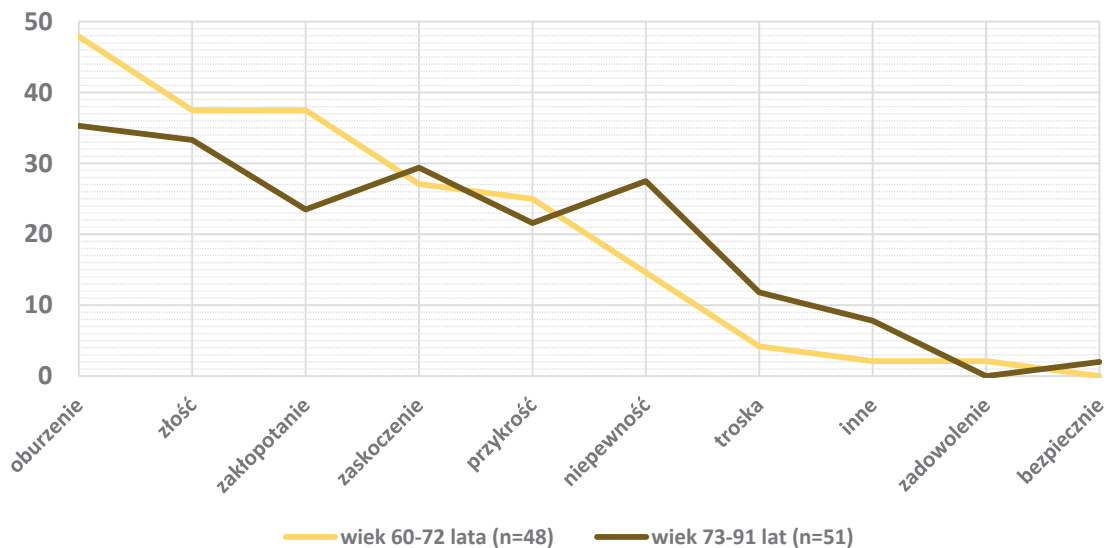
Jednocześnie 8 proc. badanych wskazało, że komunikacja typu dziadurzenie zapewnia im poczucie, „że się o mnie troszczą”, a więc odczucie o pozytywnym charakterze (doznawania troski i opieki). Zaledwie jeden raz wybrano dwie kategorie: „czuję zadowolenie” oraz „czuję się bezpiecznie”. Przy czym analiza jakościowa tych odpowiedzi w kontekście innych udzielonych w ankiecie, pozwala przypuszczać, że o ile odpowiedź „czuję zadowolenie” może być efektem nieuwagi/omyłkowego wyboru dokonującej go osoby, o tyle odpowiedź „czuję się bezpiecznie” odpowiada przekonaniom osoby, która jej udzieliła i jest spójna z jej ogólną charakterystyką.

Analiza potencjalnych zależności między wiekiem oraz wykształceniem badanych osób a ich emocjonalnymi reakcjami na dziadurzenie pozwala stwierdzić, że wiek nie różnicuje doznawanych uczuć (wykres 13).

Wykres 15:

Co odczuwam lub jak się czuję doświadczając osobiście dziadurzenia.

Odsetek wskazań u osób w wieku 60-72 lata oraz u osób w wieku 73-91 lat

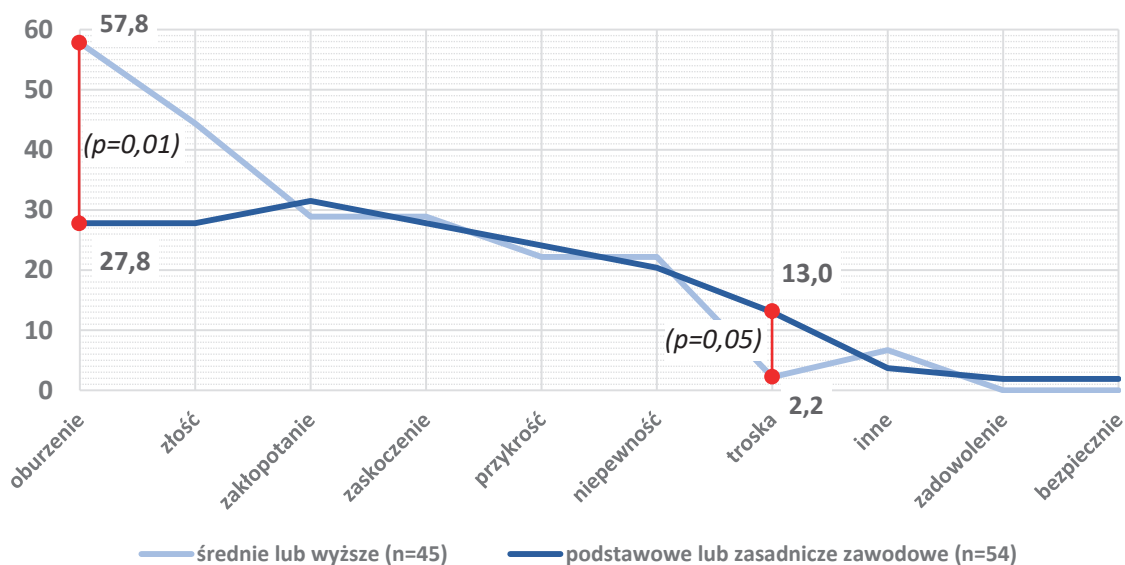
Uwaga: osoby badane mogły wskazać dowolną liczbę kategorii z listy 10 kategorii

Natomiast jeśli chodzi o wykształcenie, to w odpowiedziach badanych stwierdzono dwie różnice istotne statystycznie. Osoby o wyższym poziomie wykształcenia (średnie lub wyższe) częściej niż osoby o niższym poziomie wykształcenia (podstawowe lub zasadnicze zawodowe) wskazują na kategorię „oburzenie”, gdy spotykają się z dziadurzeniem. Z kolei osoby o niższym poziomie wykształcenia częściej niż osoby lepiej wykształcone wskazują na kategorię „czuję, że się o mnie troszczą”.

Wykres 16:

Co odczuwam lub jak się czuję doświadczając osobiście dziadurzenia.

Odsetek wskazań u osób z wykształceniem podstawowym lub zasadniczym zawodowym oraz u osób z wykształceniem średnim lub wyższym

• Różnice istotne statystycznie (w nawiasach: poziom istotności; test dwustronny)

Uwaga: osoby badane mogły wskazać dowolną liczbę kategorii z listy 10 kategorii

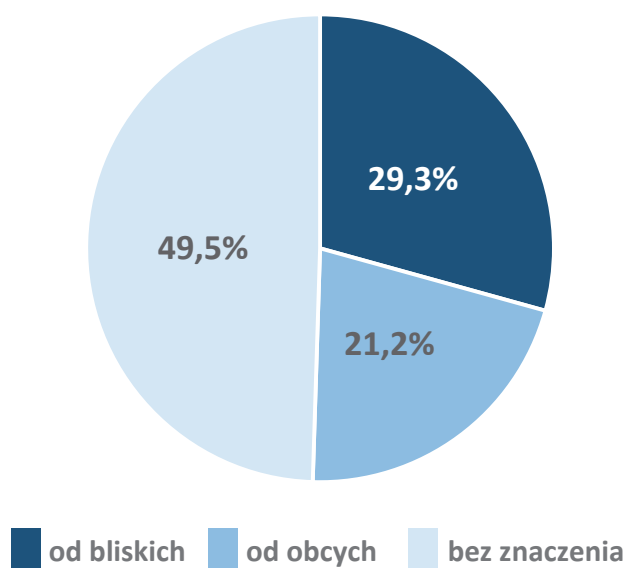
4.3. Nadawca dziadurzenia a akceptacja protekcyjnej komunikacji

Badanych poproszono o ocenę, czy przejawy dziadurzenia łatwiej jest im przyjąć (zaakceptować) w zależności od tego, kim jest nadawca tego typu mowy. Czy wtedy, gdy osoba, która posługuje się komunikatami typu dziadurzenie jest członkiem rodziny lub należy do kręgu bliskich znajomych, czy też jest osobą mało znaną lub obcą, przypadkowo spotkaną?

Wśród osób, które osobiście doświadczyły dziadurzenia (n=99) blisko 30 proc. deklaruje, że łatwiej jest im przyjąć tego typu zachowania ze strony bliskich, ponad 20 proc., że łatwiej ze strony obcych, a prawie 50 proc. twierdzi, że to, czy nadawcą dziadurzenia jest ktoś bliski czy obcy nie ma dla nich znaczenia.

Wykres 17:

Od kogo – bliskich czy obcych – jest mi łatwiej przyjąć/zaakceptować przejawy dziadurzenia. Wskazania osób, które osobiście doświadczyły dziadurzenia (n=99)

PROJEKT REALIZUJĄ

Ciekawe, że bardzo podobny rozkład odpowiedzi uzyskano od osób, które nie doświadczyły dziadurzenia osobiście ($n=81$); należy zatem rozumieć, że deklarowały one od kogo byłoby im łatwiej tego rodzaju zachowania przyjąć (od bliskich – 30,9 proc.; od obcych – 21,0 proc.; bez znaczenia – 48,1 proc.).

Dotychczasowe badania wskazywały, że osoby starsze łatwiej akceptują protekcyjną komunikację (podobnie jak inne zachowania o charakterze ageizmu) ze strony rodziny lub osób bliskich. Do pewnego stopnia znajduje to potwierdzenie w uzyskanych wynikach: więcej osób badanych (o około 10 punktów procentowych) jest skłonnych zaakceptować takie formy zachowań ze strony bliskich niż osób nieznanymi lub słabo/powierzchniowo znanych.

Jednak prawie połowa badanych deklaruje, że nie ma dla nich znaczenia, kto zachowuje się w taki sposób: osoby bliskie lub nieznanymi. Być może warto byłoby w przyszłych badaniach rozszerzyć to pytanie o próbę uzyskania uzasadnienia ze strony badanych wskazania takiej odpowiedzi.

4.4. Percepcja dziadurzenia przez osoby starsze

W celu ustalenia, w jaki sposób osoby starsze postrzegają zjawisko dziadurzenia w relacjach społecznych, badani proszeni byli o określenie w jakim stopniu się zgadzają z przedstawioną opinią na temat komunikacji protekcyjnej („zdecydowanie nie zgadzam się” – 0 pkt; „raczej nie zgadzam się” – 33,33 pkt; „raczej zgadzam się” – 66,67 pkt; zdecydowanie zgadzam się” – 100 pkt)

Wypowiedzi oraz zachowania niewerbalne typu dziadurzenie używane w kontakcie z osobami starszymi zostały przedstawione jako:

- A. przejaw troski, żeby osoba starsza zrozumiała wypowiedź
- B. przejaw lekceważenia osób starszych
- C. okazanie życzliwości i wsparcia osobie starszej
- D. traktowanie ludzi starszych jak dzieci
- E. przekonanie rozmówców, że taki sposób mówienia jest pomocą (ułatwieniem) dla osób starszych
- F. brak kultury i wychowania ze strony rozmówcy
- G. traktowanie osób starszych jako gorzej myślących i mniej sprawnych niż rozmówca

Uzyskane wyniki wskazują, że badani w największym stopniu zgadzają się ze stwierdzeniami F, G i B (średnie wartości są o kilka punktów powyżej 66,7 – wartości odpowiadającej odpowiedzi „raczej się zgadzam”), czyli postrzegają dziadurzenie jako:

- brak kultury i wychowania ze strony rozmówcy (średnia wartość dla F – 70,6 pkt);
- traktowanie osób starszych jako gorzej myślących i mniej sprawnych niż rozmówca (średnia wartość dla G – 68,5 pkt);
- przejaw lekceważenia osób starszych (średnia wartość dla B – 68,1 pkt)

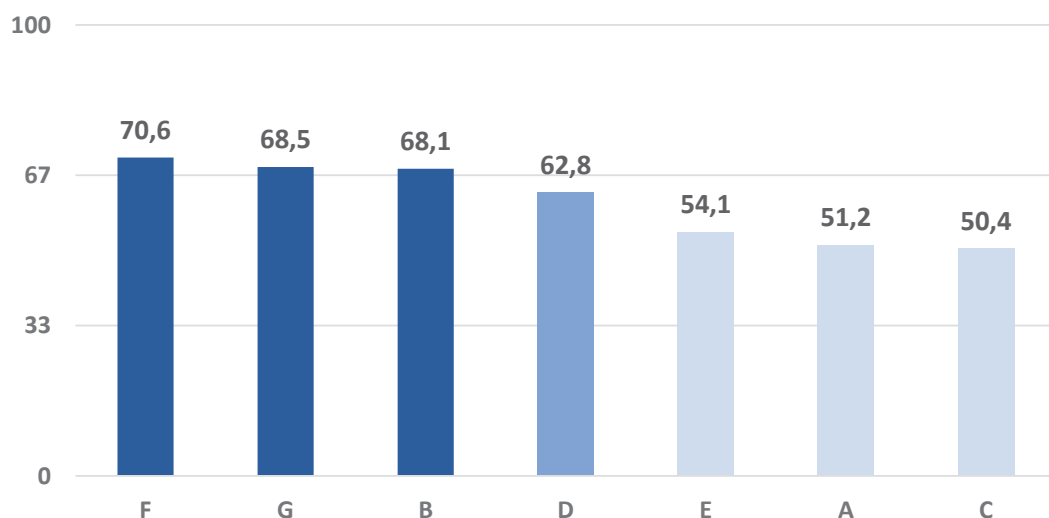
Średnie wartości dla stwierżeń E, A i C nieznacznie przekraczają 50 pkt (środek skali), co oznacza, że uśrednione odpowiedzi badanych mieszczą się pomiędzy odpowiedzią „raczej się nie zgadzam” a odpowiedzią „raczej się zgadzam”. Innymi słowy, badani o wiele słabiej zgadzają się ze stwierdzeniami E, A i C czyli postrzeganiem dziadurzenia jako:

- przekonania rozmówców, że taki sposób mówienia jest pomocą / ułatwieniem dla osób starszych (średnia wartość dla E – 54,1 pkt);
- przejawu troski, żeby osoba starsza zrozumiała wypowiedź (średnia wartość dla A – 51,2 pkt);
- okazywania życzliwości i wsparcia osobie starszej (średnia wartość dla C – 50,4 pkt).

Tworzy to w miarę spójny obraz dziadurzenia w oczach badanej grupy.

Wykres 18:

W jakim stopniu zgadzam się z siedmioma stwierdzeniami dotyczącymi komunikacji protekcyjnej („zdecydowanie się nie zgadzam” – 0 pkt; „raczej się nie zgadzam” – 33,33 pkt; „raczej się zgadzam” – 66,67 pkt; „zdecydowanie się zgadzam” – 100 pkt): średnie wartości dla całej przebadanej grupy (n=180)

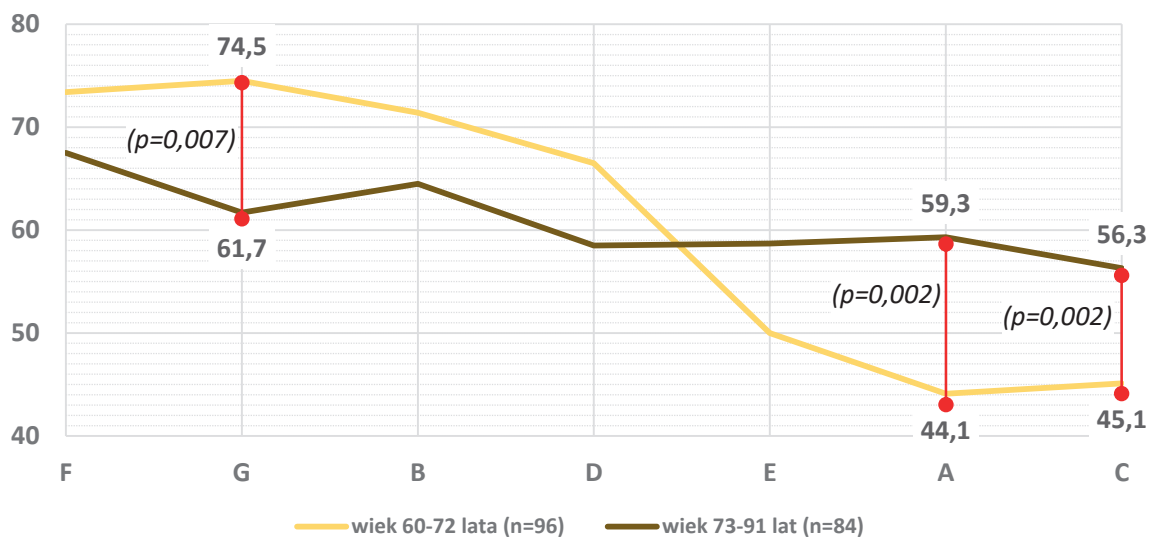
PROJEKT REALIZUJĄ

Analiza zależności pomiędzy wiekiem i wykształceniem badanych a akceptacją stwierdzeń dotyczących komunikacji protekcyjnej wykazała, że osoby z grupy starszej wiekowo (73-91 lat) oraz osoby z niższym poziomem wykształcenia mają mniej zróżnicowane opinie na temat rozważanych stwierdzeń niż osoby z grupy wiekowej 60-72 lata oraz osoby z wykształceniem średnim lub wyższym.

Analiza pozwala na wskazanie różnic istotnych statystycznie w przypadku stwierdzeń A, C i G, przy porównaniu osób z młodszej i starszej grupy wiekowej. W przypadku osób ze starszej grupy wiekowej (73-91 lat), dziadurzenie jawi się jako przejaw troski, żeby osoba starsza zrozumiała wypowiedź, stanowi okazanie życzliwości i wsparcia osobie starszej oraz odzwierciedla przekonanie rozmówców, że taki sposób mówienia jest pomocą (ułatwieniem) dla osób starszych. Dla osób z młodszej grupy wiekowej (60-72 lata) dziadurzenie wynika z traktowania osób starszych jako gorzej myślących i mniej sprawnych niż rozmówca.

Wykres 19:

W jakim stopniu zgadzam się z siedmioma stwierdzeniami dotyczącymi komunikacji protekcyjnej (punkcja – por. wykres 18). Porównanie średnich wartości dla grup wyróżnionych ze względu na wiek (60-72 lata vs 73-91 lat)

● Różnice istotne statystycznie (w nawiasach: poziom istotności; test dwustronny)

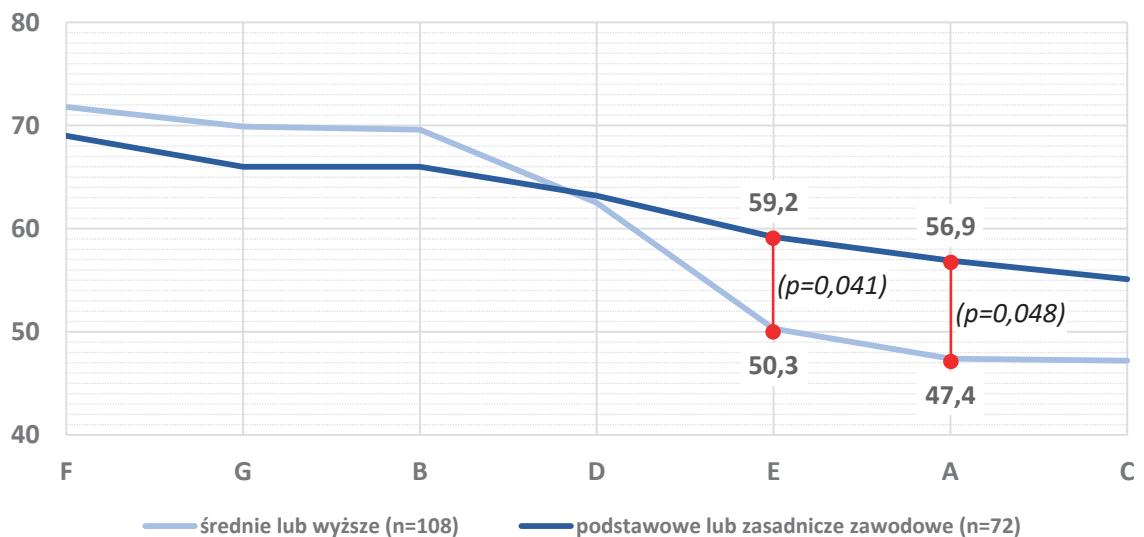
PROJEKT REALIZUJĄ

Jednocześnie porównanie osób o różnych poziomach wykształcenia wykazuje istnienie różnic istotnych statystycznie w przypadku stwierdzeń A i E. Dla osób z wykształceniem podstawowym i zasadniczym dziadurzenie jest przejawem troski młodszych rozmówców, żeby osoba starsza zrozumiała wypowiedź (podobnie jak mało to miejsce w przypadku osób ze starszej grupy wiekowej) oraz odzwierciedla przekonanie rozmówców, że taki sposób mówienia jest pomocą (ułatwieniem) dla osób starszych.

Wykres 20:

W jakim stopniu zgadzam się z siedmioma stwierdzeniami dotyczącymi komunikacji protekcyjnej (punkcja – por. wykres 18). Porównanie średnich wartości dla grup wyróżnionych ze względu na wykształcenie (podstawowe lub zasadnicze zawodowe vs średnie lub wyższe)

● Różnice istotne statystycznie (w nawiasach: poziom istotności; test dwustronny)

Świadczy to o tym, że osoby z niższym poziomem wykształcenia, podobnie jak osoby w bardziej zaawansowanym wieku (73-91 lat) traktują dziadurzenie raczej w kategoriach okazywania życzliwości oraz wsparcia dla osób starszych. Wyłania się z tych odpowiedzi stereotypowy obraz osób starszych jako ciepłych ale mało kompetentnych. Trudno jest ocenić, czy jest to autostereotyp charakterystyczny

dla badanych osób starszych w bardziej zaawansowanym wieku, oraz osób z niższym wykształceniem, czy może jest to efekt częstszego stykania się z przejawami dziadurzenia tych dwóch grup osób starszych, co doprowadziło w konsekwencji do przejścia od młodszych uczestników interakcji społecznych takiego paternalistycznego stereotypu osób starszych.

5. REAGOWANIE NA DZIADURZENIE

Zachowania podejmowane przez osoby starsze w odpowiedzi na komunikację protekcyjną stanowią istotny element badań nad zjawiskiem dziadurzenia, ponieważ sposób reakcji osoby będącej świadkiem lub bezpośrednim adresatem dziadurzenia wpływa na jej postrzeganie przez partnerów interakcji i w konsekwencji kreuje wizerunek osób starszych jako grupy społecznej.

5.1. Reagowanie versus brak reagowania

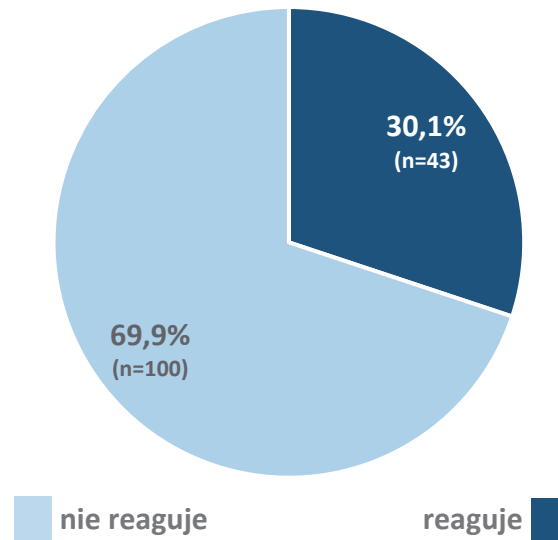
Osoby, które osobiście doświadczyły dziadurzenia lub były świadkami dziadurzenia (n=143) pytano, czy będąc w takiej sytuacji reagują na komunikacyjne zachowania partnerów interakcji, zwracając rozmówcy uwagę, że tak się nie mówi do osób starszych.

Uzyskane wyniki badań pokazują, że osoby starsze rzadko reagują, zdarza się to mniej niż jednej trzeciej osób badanych (30 proc.), znacząca większość osób starszych (70 proc.) przyznaje, że nie reaguje.

Jednak analiza wyników uwzględniająca wiek oraz wykształcenie osób starszych dostarcza interesujących danych. Osoby w przedziale wiekowym: 60-72 lata reagują ponad dwukrotnie częściej (41,9 proc.) niż osoby z grupy wiekowej 73-91 lat (17,4 proc.).

Wykres 21:

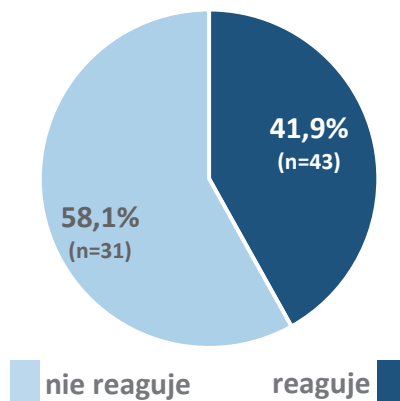
Jaki odsetek osób, które osobiście doświadczyły dziadurzenia lub były świadkami dziadurzenia reaguje (n=143)

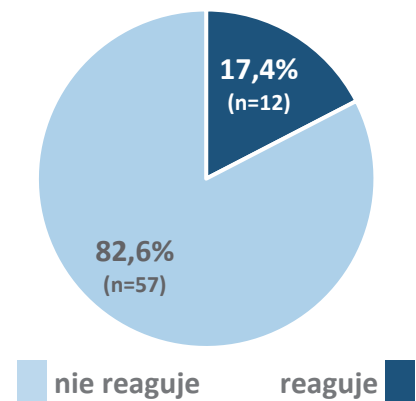
Wykres 22:

Jaki odsetek osób, które osobiście doświadczyły dziadurzenia lub były świadkami dziadurzenia reaguje. Porównanie grup wyróżnionych ze względu na wiek (60-72 lata vs 73-91 lat)

Wiek 60-72 lata (n=74)

Wiek 73-91 lat (n=69)

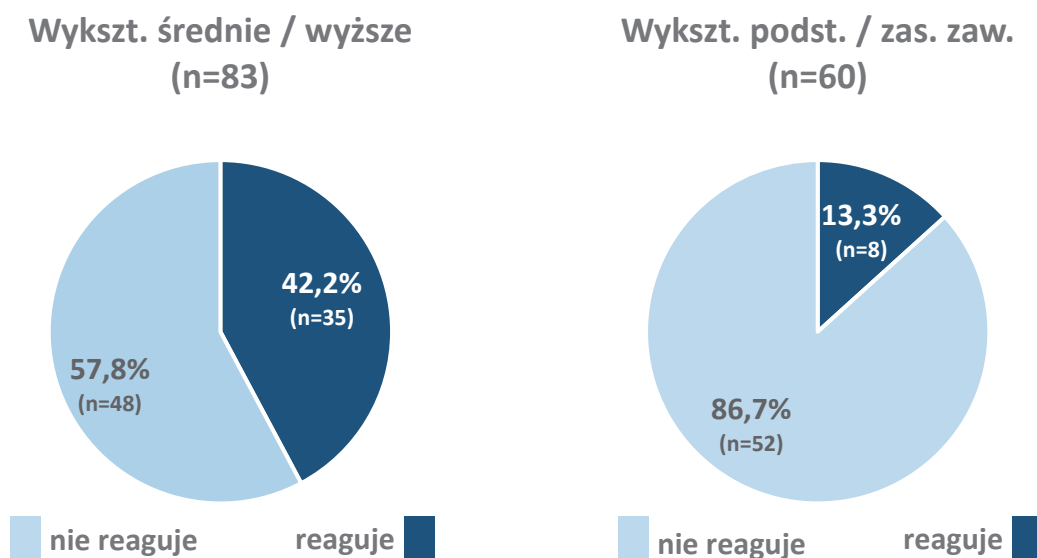

PROJEKT REALIZUJĄ

Z kolei w grupie osób z wykształceniem średnim lub wyższym jest ponad trzy razy więcej osób reagujących (42,2 proc.) niż wśród osób z wykształceniem podstawowym lub zasadniczym zawodowym (13,3 proc.).

Wykres 23:

Jaki odsetek osób, które osobiście doświadczyły dziadurzenia lub były świadkami dziadurzenia reaguje. Porównanie grup wyróżnionych ze względu na wykształcenie (średnie lub wyższe vs podstawowe lub zasadnicze zawodowe)

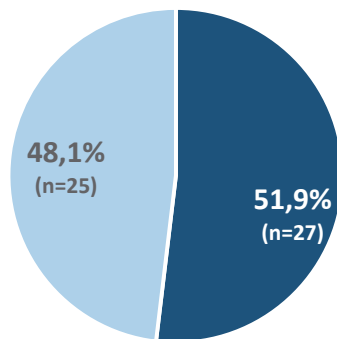

Największe różnice widać przy porównaniu czterech grup utworzonych przez skrzyżowanie dwóch poziomów wieku i dwóch poziomów wykształcenia. Uwagę zwraca zwłaszcza porównanie grupy osób młodszych (60-72 lata) oraz z wyższym poziomem wykształcenia (wykształcenie średnie lub wyższe) z osobami bardziej zaawansowanymi wiekowo (73-91 lat) oraz z niższym poziomem wykształcenia (wykształcenie podstawowe lub zawodowe). W grupie pierwszej reagowanie na dziadurzenie deklaruje aż 51,9 proc. badanych, w grupie drugiej zaledwie 10,5 proc.

Wykres 24:

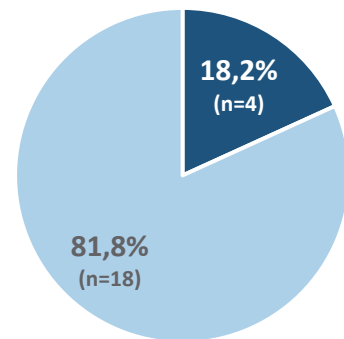
Jaki odsetek osób, które osobiście doświadczyły dziadurzenia lub były świadkami dziadurzenia reaguje. Porównanie czterech grup wyróżnionych ze względu na dwa poziomy wieku (60-72 lata oraz 73-91 lat) i dwa poziomy wykształcenia (średnie lub wyższe oraz podstawowe lub zasadnicze zawodowe)

Wiek 60-72 lata
Wyksz. średnie / wyższe
(n=52)

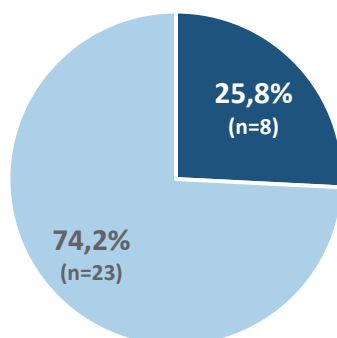
nie reaguje reaguje

Wiek 60-72 lata
Wyksz. podst. / zas. zaw.
(n=22)

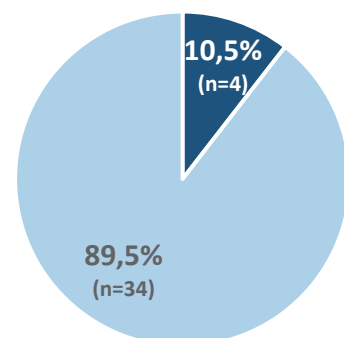
nie reaguje reaguje

Wiek 73-91 lat
Wyksz. średnie / wyższe
(n=31)

nie reaguje reaguje

Wiek 73-91 lat
Wyksz. podst. / zas. zaw.
(n=38)

nie reaguje reaguje

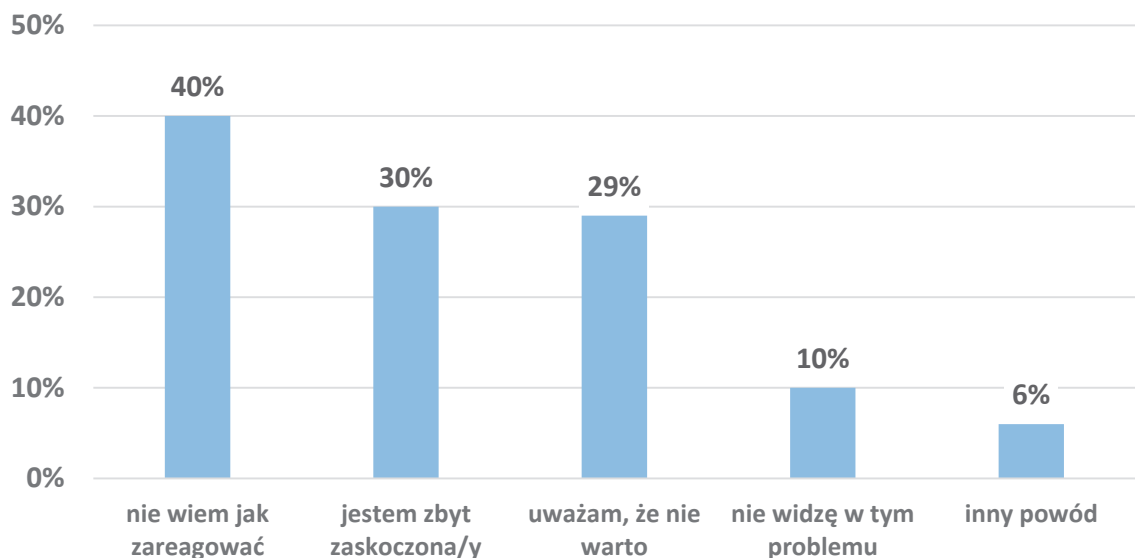
PROJEKT REALIZUJĄ

5.2. Źródła trudności w potencjalnym reagowaniu osób starszych na dziadurzenie

Przedmiotem badania były również uzasadnienia braku reakcji na dziadurzenie wobec osób starszych. Pod tym kątem przeanalizowano odpowiedzi 100 osób, które doświadczyły dziadurzenia osobiście, lub były jego świadkami, ale zadeklarowały, że na tego rodzaju zachowania nie reagują. W grupie tej 40 proc. przyznało, że nie reagują, ponieważ nie wiedzą, jak to zrobić. Dwie kolejne przyczyny braku reakcji wskazywane przez badanych to uczucie zaskoczenia (30 proc. wskazań) oraz przekonanie, że nie warto tego robić (29 proc.). Z kolei 10 proc. badanych stwierdziło, że nie reaguje, bo „nie widzi problemu w takich zachowaniach”. Najczęściej pojawiająca się odpowiedź „nie reaguję, ponieważ nie wiem, jak to zrobić” wskazuje na istnienie społecznej potrzeby nie tylko wiedzy na temat dziadurzenia, ale również rozwijania praktycznych umiejętności komunikacyjnych wśród osób starszych.

Wykres 25:

Dlaczego nie reaguję? Wskazania osób, które doświadczyły dziadurzenia osobiście lub były jego świadkami, ale zadeklarowały, że na takie zachowania nie reagują (n=100)

Charakterystyka powodów braku reakcji uzupełniona może być przez wypowiedzi osób badanych, które w ramach kategorii „inny powód braku reakcji” podawały następujące przyczyny:

- obawa przed młodymi ludźmi (2x)
- obawa przed opryskliwymi reakcjami (1x)
- obawa, że rozmówca się zdenerwuje (1x)
- z uwagi na „delikatność w stosunku do rozmówcy” (1x)
- „to zależy od tematu i formy” (1x)
- bo „nie jestem w zażyłości z rozmówcą” (1x)

Analiza wypowiedzi wskazuje, że w przypadku tej grupy badanych głównym powodem braku reakcji na dziadurzenie jest obawa osób starszych przed zakłóceniem lub pogorszeniem ich relacji społecznych. Związane jest to z naturalną dla człowieka potrzebą afiliacji, (utrzymywanie relacji z innymi oraz potrzeba akceptacji z ich strony). Jest to jedna z podstawowych potrzeb jednostki, istotna zwłaszcza w przypadku osób starszych, których krąg społeczny bywa mniejszy niż ma to miejsce w przypadku osób w okresie młodości oraz średniej dorosłości. Obawa, że może on zostać zmniejszony dodatkowo przez własne zachowania jednostki, może skutecznie powstrzymywać osoby starsze przed angażowaniem się w czynne reagowanie na komunikację protekcyjną, nawet jeśli im ona nie odpowiada.

5.3. Czynniki ułatwiające potencjalne reagowanie na dziadurzenie

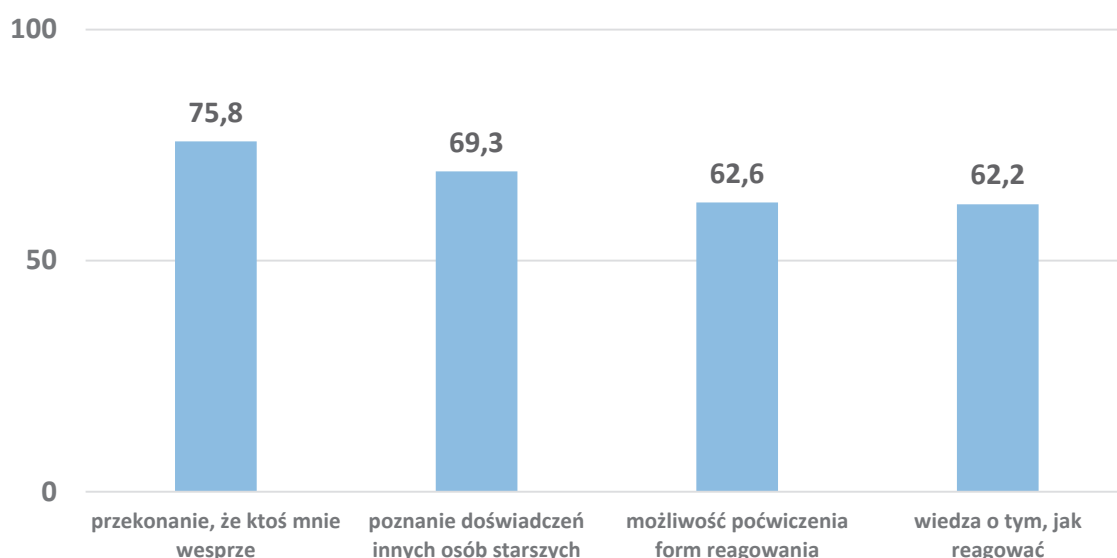
W potencjalnym reagowaniu na doświadczane lub obserwowane dziadurzenie badani za najbardziej istotne uznali 2 czynniki: [1] potrzebę uzyskania wsparcia ze strony innych (75,8 pkt na skali 0-100 pkt, gdzie: 0 pkt to odpowiedź „może by pomogło, ale w niewielkim stopniu”; 50 pkt to odpowiedź „raczej by pomogło”; 100 pkt to odpowiedź „zdecydowanie by pomogło”) oraz [2] poznanie doświadczenia innych osób starszych (69,3 pkt). Kolejne odpowiedzi: „gdybym wiedział/a jak

reagować” (62,2 pkt) oraz „gdybym mógł/mogła poćwiczyć różne formy reagowania”(62,6 pkt) potwierdzają potrzebę kształtowania kompetencji komunikacyjnych osób starszych.

Warto zwrócić uwagę, że dwie pierwsze odpowiedzi sygnalizują istotną potrzebę osób starszych budowania sieci wsparcia w społeczności, także społecznościach lokalnych, jeśli próby angażowania się w reagowanie na przejawy dziadurzenia mają okazać się skuteczne.

Wykres 26:

Co i w jakim stopniu mogłoby pomóc w reagowaniu na dziadurzenie? Uśrednione wartości dla całej przebadanej grupy (n=180) na skali 0-100 pkt, gdzie: 0 pkt to „może by pomogło, ale w niewielkim stopniu; 50 pkt to „raczej by pomogło”; 100 pkt „zdecydowanie by pomogło”

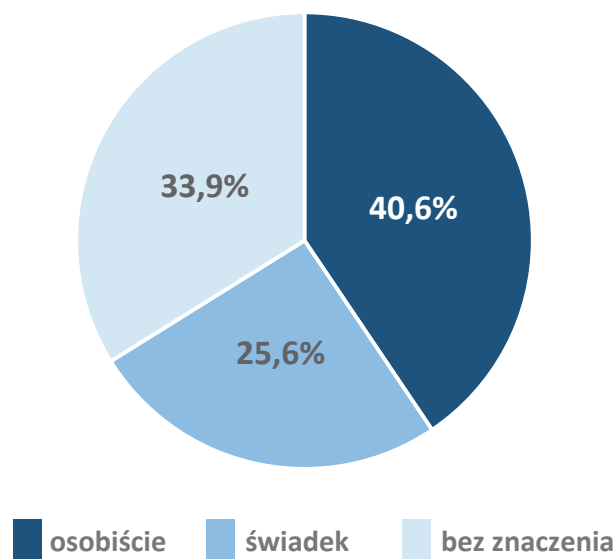

5.4 Reagowanie w zależności od sposobu doświadczania dziadurzenia

Wykres 27:

Kiedy jest mi łatwiej (lub byłoby mi łatwiej) zareagować: przy osobistym doświadczeniu dziadurzenia, czy gdy jestem świadkiem takiego zachowania? Odpowiedzi uzyskane od całej przebadanej grupy (n=180)

Niezależnie od tego, czy osoby badane doświadczają czy też nie doświadczają dziadurzenia osobiście, większość badanych (ponad 40 proc.) twierdzi, że łatwiej jest im (lub byłoby im) zareagować, gdy ktoś zwraca się do nich osobiście stosując elementy komunikacji protekcyjnej.

Jedna czwarta badanych deklaruje z kolei, że łatwiej jest im zareagować, gdy są świadkiem takiego sposobu zwracania się do innej osoby starszej. Innymi słowy, łatwiej jest im się zaangażować w działania na rzecz innej osoby i udzielania jej potencjalnego wsparcia, niż wystąpienia we własnym

interesie. Może to wskazywać na potrzebę wsparcia tej grupy osób starszych w zakresie rozwijania asertywności. W przyszłości być może warto byłoby rozważyć uzupełnienie postępowania badawczego, tak by dokładniej zbadać czynniki, jakie za to odpowiadają.

Około jedna trzecia badanych twierdzi, że równie łatwo lub trudno jest im zareagować w obu sytuacjach.

Wyniki potwierdzają heterogeniczność/ wewnętrzne zróżnicowanie populacji osób starszych także w tym zakresie i konieczność dostosowywania ewentualnych strategii edukacyjno-społecznych do różnych potrzeb konkretnych grup osób starszych.

6. DZIADURZENIE A CZYNNIKI SOCJO-DEMOGRAFICZNE

Elementy charakterystyki właściwości socjo-demograficznych osób badanych w kontekście prezentowania i analizy uzyskanych wyników badań były przywoływane już wcześniej. Warto jednak zapoznać się z pełną charakterystyką badanej grupy, uwzględniającą różne formy kontaktu z dziadurzeniem.

Tabela 2:
Zjawisko dziadurzenia na tle charakterystyki demograficznej przebadanej grupy

KATEGORIA	Wszystkie osoby badane (N=180)	Osoby, które nie zetknęły się z dziadurzeniem: ani osobiście, ani jako świadek, ani ze słyszenia (N=31)	Osoby, które zetknęły się z dziadurzeniem: bądź osobiście, bądź jako świadek, bądź ze słyszenia, bądź 2 z tych okoliczności, bądź 3 z tych okoliczności (N=149)	Osoby, które nie zetknęły się z dziadurzeniem osobiście (N=81)	Osoby, które zetknęły się z dziadurzeniem osobiście (N=99)
PŁEĆ					
% kobiet – % mężczyzn	83,9 – 16,1	93,5 – 6,5	81,9 – 18,1	88,0 – 12,0	78,8 – 21,2
WIEK					
średnia liczba lat	72,7	71,9	72,9	71,3	73,7
WYKSZTAŁCENIE					
średnia liczba lat nauki *)	12,1	13,0	11,9	13,2	11,2
Z KIM MIESZKA					
% samotnie	52,3	38,7	55,0	45,7	57,6
% z mężem/partnerem / żoną/partnerką	23,3	38,7	20,1	32,1	16,2
% w rodz. wielopokoleniowej	24,4	22,6	24,8	22,2	26,3
GDZIE MIESZKA					
% wieś	44,4	58,1	41,6	40,7	47,5
% miasto do 20 tys.	36,7	25,8	38,9	45,7	29,3
% miasto 20-100 tys.	13,3	12,9	13,4	7,4	18,2
% miasto pow. 100 tys.	5,6	3,2	6,1	6,2	5,1

*) przyjęto, że: podstawowe – 8 lat nauki; zasadnicze zawodowe – 11 lat nauki; średnie – 12 lat nauki; wyższe – 17 lat nauki

6.1. Wiek

Średnia wieku osób doświadczających osobiście dziadurzenia wynosi 73,7 lat i jest wyższa od średniej wieku osób, które z dziadurzeniem osobiście się nie zetknęły (71,3 lata). Różnica ta jest istotna statystycznie ($p=0,0283$).

Istnieje niewielka dodatnia korelacja między wiekiem a osobistym doświadczaniem dziadurzenia: im bardziej zaawansowana wiekowo jest osoba starsza, tym może częściej doświadczać osobiście dziadurzenia ($r\text{-Pearsona} = 0,1625$; $p = 0,029$)

6.2. Wykształcenie

Średnia liczba lat nauki wśród osób doświadczających osobiście dziadurzenia (11,2 lata) jest o 2 lata niższa niż w grupie osób, które dziadurzenia osobiście nie doświadczyły (13,2 lata). Różnica ta jest istotna statystycznie ($p<0,0001$).

Istnieje ujemna korelacja między osobistym doświadczaniem dziadurzenia a wykształceniem: innymi słowy, wśród osób starszych częściej dziadurzenia doświadczają osoby z niższym poziomem wykształcenia, a rzadziej osoby lepiej wykształcone ($r\text{-Pearsona} = -0,3322$; korelacja ta jest istotna statystycznie: $p<0,001$)

6.3. Sytuacja rodzinna i miejsce zamieszkania

W grupie osobiście doświadczającej dziadurzenia odsetek osób mieszkających samotnie (57,6 proc.) oraz odsetek osób mieszkających w rodzinach wielopokoleniowych (26,3 proc.) są wyższe, niż w jakiegokolwiek innej wyróżnionej grupie. Zarazem w grupie tej odsetek osób mieszkających z mężem/partnerem / żoną/partnerką (16,2 proc.) jest niższy, niż w jakiegokolwiek innej wyróżnionej grupie.

Odsetek osób osobiście doświadczających dziadurzenia jest nieznacznie wyższy na wsi (58,8 proc.), niż w miastach (53,0 proc.), ale różnica ta nie jest statystycznie istotna.

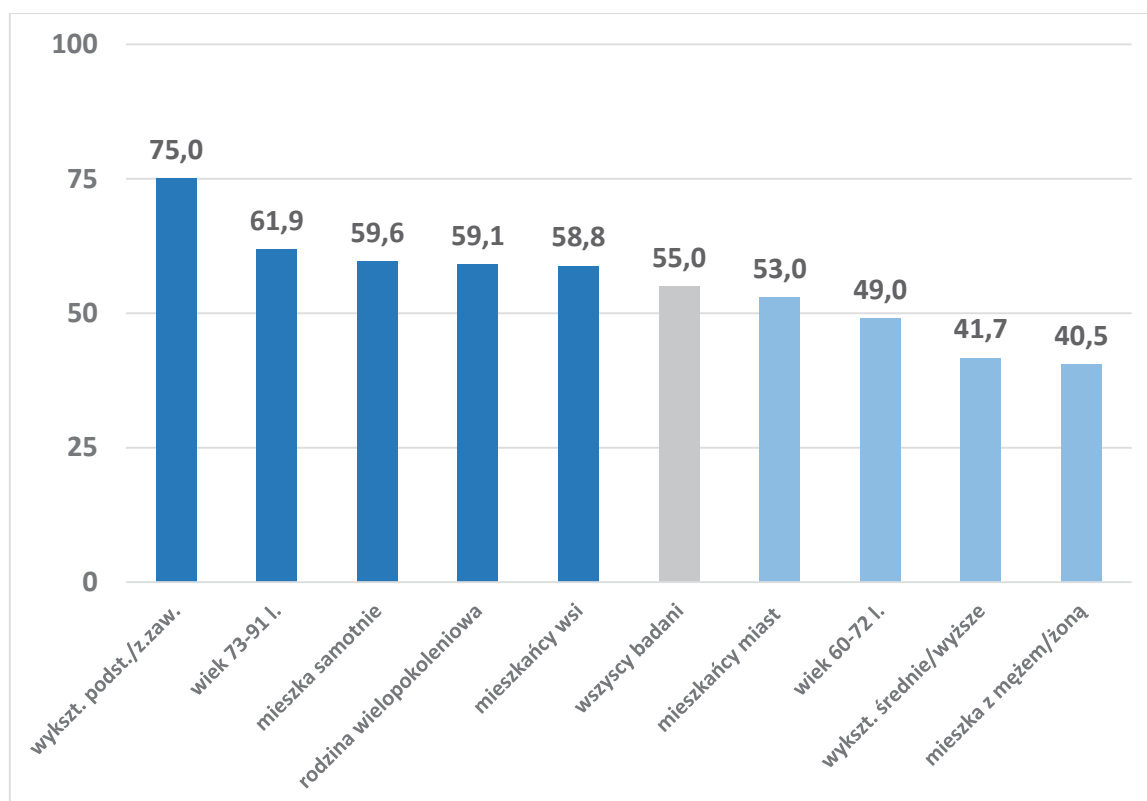
Jednak to, że pewne sytuacje rodzinne (czy – być może - zamieszkiwanie na wsi) współwystępują z częstszym osobistym doświadczaniem dziadurzenia, a inne z rzadszym, można wyjaśnić odwołując się do dwóch czynników, których związek z doświadczaniem dziadurzenia został już w tym raporcie omówiony. Chodzi o wykształcenie i wiek (por. dane w tabeli 3).

Tabela 3:
Średnia liczba lat nauki oraz średni wiek w wybranych grupach.

Kategoria osób	Liczebność grupy	Średnia liczba lat nauki	Średni wiek
Osoby, które osobiście doświadczyły dziadurzenia	99	11,2	73,7
Osoby mieszkające na wsi	80	11,3	74,0
Osoby mieszkające samotnie	94	11,6	73,9
Osoby mieszkające w rodzinach wielopokoleniowych	44	11,8	72,5
Wszystkie osoby badane	180	12,1	72,7
Osoby mieszkające w miastach	100	12,7	71,7
Osoby mieszkające z mężem (partnerem) / żoną (partnerką)	42	13,3	70,2
Osoby, które osobiście nie doświadczyły dziadurzenia	81	13,3	71,3

Jak widać mieszkańcy wsi, osoby żyjące samotnie lub w rodzinach wielopokoleniowych (mówimy tu o przebadanej próbie) są relatywnie gorzej wykształceni i starsi – podobnie jak osoby, które osobiście doświadczające dziadurzenia. Z kolei mieszkańcy miast oraz osoby mieszkające z mężem/żoną są relatywnie lepiej wykształceni i młodszy – tak jak osoby, które deklarują, że dziadurzenia osobiście nie doświadczają.

Wykres 28:
Odsetek osób doświadczających osobiście dziadurzenia w wybranych grupach

7. PODSUMOWANIE

Wyniki uzyskane w ramach przeprowadzonego badania pozwalają na stworzenie ogólnego obrazu dziadurzenia/ komunikacji protekcyjnej doświadczanej w środowisku osób starszych w wieku 60+ :

- **Skala dziadurzenia:** Zdecydowana **większość badanych osób (82,8 proc.)** w wieku 60 lat i więcej zetknęła się ze zjawiskiem dziadurzenia w różnych formach: „osobiście”, czyli będąc adresem takiego sposobu komunikacji ze strony innych, jako „świadek” lub „ze słyszenia”. Ponad **połowa osób** badanych (55 proc.) doświadczyła dziadurzenia osobiście.
- **Wiek a doświadczanie dziadurzenia.** Średnia wieku osób doświadczających osobiście dziadurzenia wynosi 73,7 lat i jest o 2,4 lata wyższa od średniej wieku osób, które deklarują, że osobiście dziadurzenia nie doświadczą (71,3 lata)
- **Wykształcenie a doświadczanie dziadurzenia:** Średnia liczba lat nauki (11,2) jest o 2 lata niższa wśród osób doświadczających osobiście dziadurzenia, niż w grupie osób, które w ogóle dziadurzenia osobiście nie doświadczyły (13,2 lata)

Z dziadurzeniem najczęściej stykają się osobiście osoby starsze w bardziej zaawansowanym wieku (powyżej 73 roku życia), z niższym poziomem wykształcenia; nie ma znaczenia, czy są mieszkańcami wsi czy miasta

- **Ocena / odbiór dziadurzenia:** Osoby badane odczuwają przede wszystkim **negatywne emocje** gdy spotykają się z dziadurzeniem: głównie oburzenie (ponad 40 proc.) oraz złość (35,4 proc.) i zaskoplenie (30,5 proc.). Jednocześnie osoby o **wyższym poziomie wykształcenia** (średnie lub wyższe) częściej niż osoby o niższym poziomie wykształcenia (podstawowe / zasadnicze zawodowe) wskazują na kategorię „**oburzenie**”. Z kolei osoby o **niższym poziomie wykształcenia** częściej niż osoby lepiej wykształcone wskazują na kategorię „**czuję, że się o mnie troszczą**” (8 proc.). Są to różnice istotne statystycznie.

- **Percepcja dziadurzenia:** Osoby badane postrzegają dziadurzenie ze strony uczestników interakcji społecznych w kategoriach braku kultury i wychowania ze strony rozmówcy (70,6 pkt na skali, gdzie 0 to „zdecydowanie nie zgadzam się z danym stwierdzeniem” a 100 pkt to „zdecydowanie się zgadzam”), traktowania osób starszych jako gorzej myślących i mniej sprawnych niż rozmówca (68,5 pkt) oraz widzą w nim przejaw lekceważenia osób starszych (68,1 pkt). Jednak wiek i poziom wykształcenia różnicuje sposób percepcji dziadurzenia. Osoby bardziej zaawansowane wiekowo (73-91 lat) oraz osoby z niższym poziomem wykształcenia, są bardziej skłonne do traktowania dziadurzenia w kategoriach okazywania życzliwości oraz wsparcia/pomocy dla osób starszych.
- **Reagowanie na dziadurzenie:** Zdecydowana większość badanych (70 proc.), nie reaguje, ponieważ nie wiedzą, jak to zrobić (taką przyczynę wskazało 40 proc. badanych), są zbyt zaskoczone (30 proc. wskazań) lub uważają, że nie warto reagować (29 proc. wskazań).

Około 40 proc. badanych twierdzi, że łatwiej jest im zareagować, gdy osobiście doświadczają dziadurzenia, ponad jedna czwarta, że łatwiej jest im zareagować, gdy są świadkiem dziadurzenia, a dla około jednej trzeciej to, czy są adresatem czy świadkiem dziadurzenia nie ma znaczenia.

Reagowanie na dziadurzenie ma silny związek z wykształceniem i wiekiem: ponad połowa (51,9 proc.) spośród osób z wyższym poziomem wykształcenia i zarazem młodszych deklaruje reagowanie na przejawy dziadurzenia, przy 10,5 proc. osób o niższym wykształceniu i starszych wiekiem.

Reaguje 28,3 proc. mieszkańców wsi oraz 31,3 proc. mieszkańców miast, ale nie jest to różnica istotna statystycznie.

8. KONKLUZJE

- Badania potwierdzają, że dziadurzenie jest znaczącym zjawiskiem w skali społecznej komunikacji w Polsce, zwłaszcza w obszarze międzypokoleniowej komunikacji. Zdecydowana większość badanych osób (82,8 proc.) w wieku 60 lat i więcej zetknęła się ze zjawiskiem dziadurzenia.
- Komunikaty typu dziadurzenie obejmują w zasadzie cały obszar interakcji komunikacyjnych ludzi starszych: występują w środowisku rodziny bliskiej i dalszej (więzi wewnątrz pokrewieństwa), w kontaktach opartych na więziach nieformalnych (z przyjaciółmi, znajomymi, sąsiadami) oraz w ramach więzi o charakterze formalnym, często instytucjonalnym (z lekarzem, opiekunem społecznym, w instytucjach i miejscach publicznych).
- Placówki medyczne oraz opiekuńcze są instytucjami z założenia powołanymi do udzielania pomocy i wsparcia osobom starszym, ale jednocześnie same mogą generować protekcyjne zachowania komunikacyjne o negatywnych konsekwencjach dla osób starszych
- Z badań wyłania się spójny obraz znaczenia relacji społecznych w życiu osób starszych; dziadurzenie stanowi istotny aspekt tych relacji, chociaż postrzegany i oceniany przez większość osób badanych negatywnie.
- Uzyskane rezultaty badawcze wskazują na potrzebę kontynuacji badań nad zjawiskiem dziadurzenia, rozszerzenia geograficznego zasięgu badań oraz koncentracji uwagi na osobach ze starszych grup wiekowych (75+), w tym szczególnie na osobach powyżej 85 roku życia

Iceland
Liechtenstein
Norway

Active
citizens fund

Realizacja projektu

Partner

Projekt finansowany przez Islandię, Liechtenstein i Norwegię
z Funduszy EDG i Funduszy Norweskich w ramach
Programu Aktywni Obywatele – Fundusz Regionalny

TU NIE! DZIADURZYMY!

- ➔ Nie zwracamy się na „ty” lub „babciu”, „dziadku” do osób starszych niespokrewnionych. Używamy form „pani”, „pan”.
- ➔ Nie używamy uproszczonego języka oraz niepotrzebnych zdrobnień w rodzaju „obiadek”, „spacerek”.
- ➔ Nie używamy zwrotów „niech weźmie”, „niech usiądzie”. Mówimy: „proszę wziąć”, „proszę usiąść”.
- ➔ Nie zwracamy się do osób starszych w liczbie mnogiej, czyli: „Jak się dziś czujemy?”, „Czego sobie życzymy, kochany?”. Mówimy: „Jak się pani czuje?”, „Czego pan sobie życzy?”
- ➔ Nie ponaglamy osób starszych i nie przerywamy im. Osoby starsze mają prawo do swoich wypowiedzi.

TRAKTUJEMY OSOBY STARSZE Z SZACUNKIEM

**KOMUNIKUJEMY SIĘ Z OSOBAMI STARSZYM
JAK Z DOROSŁYMI, A NIE JAK Z DZIEĆMI**

Dziadurzenie to protekcyjny sposób zwracania się do osób starszych, który narusza ich godność – dlatego przyłączamy się do kampanii „Twoje słowa. Moja godność”, której celem jest przeciwdziałanie dziadurzeniu.

TWOJE
SŁOWA
MOJA
GODNOŚĆ

STOWARZYSZENIE „FORUM 4 CZERWCA” DZIAŁA OD 2016 ROKU I SPECJALIZUJE SIĘ W REALIZACJI PROGRAMÓW EDUKACYJNO-AKTYWIZUJĄCYCH KIEROWANYCH DO OSÓB W WIEKU 60+, W KTÓRYCH BEZPOŚREDNI UDZIAŁ WZIĘŁO PONAD 2000 OSÓB W WIEKU 60+ I OSÓB PRACUJĄCYCH Z OSOBAMI STARSZYMI.

JAKO PIERWSZE PODJĘŁO PROBLEMATYKĘ PRZECIWDZIAŁANIA DYSKRYMINACJI OSÓB STARSZYCH W OBSZARZE KOMUNIKOWANIA SIĘ I ROZPOCZĘŁO PRZECIWDZIAŁANIE DZIADURZENIU.

RAPORT DOSTĘPNY NA:

WWW.4CZERWCA.ORG / WWW.DZIADURZENIE.ORG

INFORMACJE NA FB:

4 CZERWCA / DZIADURZENIE

KONTAKT:

FORUM@4CZERWCA.ORG

ORGANIZACJE PARTNERSKIE:

Stowarzyszenie Kulturalne Pocztówka

Drzewickie Centrum Wolontariatu „Ofiarna Dłoń”

Powiatowe Stowarzyszenie ERiI w Tomaszowie Mazowieckim koło w Inowłodzu

Uniwersytet Trzeciego Wieku w Łasku

Klub Seniora „Radość” w Łowiczu

Towarzystwo Przyjaciół Uniejowa

Uniwersytet Trzeciego Wieku w Uniejowie

Dom Dziennego Pobytu "Senior-WIGOR" w Miedznej Drewnianej

DDP Senior+ w Przyłęku

Fundacja „W Człowieku Widzieć Brata”

PATRONAT MEDIALNY

